

TASVIRIY
SAN'AT
GRAFIKASI

22.3
2-84

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

28.02.22.

10.10.22.

ООО «Чирчикская городская типография» Зак. 497-4000

mm

05.

02.343

887

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Rustam Xudayberganov

TASVIRIY SAN'AT GRAFIKASI

Qayta nashri

0498

Часов

G'ofur G'ulom nomidagi nashriyoti – matbaa ijodiy uy ishlari
Toshkent – 2008
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

22.343
X87

Taqrizchilar :

N. Abdullayev – O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan xalq ta'limi xodimi, prof.
H.R.Aminov – O'zbekistonda xizmat ko'rsatganyoshlar murabbiysi, rassom

Rustam Xudayberganov

Tasviriy san'at grafikasi: Rustam Xudayberganov. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriy matbaa ijodiy uyi, 2008-92 b.

BBK 22.343.

4903010000 - 108 qat'iy buyurtma 2008
X M 352 (04) - 2008

© Rustam Xudayberganov
© G'ofur G'ulom nomidagi nashriy matbaa ijodiy uyi, 2008- y.

ISBN 978-9943-03-139-5

I BOB

I KIRISH

Rangshunoslik va rangtasvir sohalarini haqida chuqurroq tasavvur uyg'otish, rang tanlashda talabalarning mahoratini oshirish, rang bilan ishlashni teranroq talqin qilish, shuningdek, ranglar tarixiga murojaat qilish, ularning tabiati haqida kengroq tushuncha berish, rang tanlash sohasida ijodkorlarning o'ziga xos yo'llarini tushuntirish, ranglarni bir-biridan ajrata bilish, tus holatlarini sezish va maqsadli ishlata olish qobiliyatini o'stirish, ranglarning o'zbek tilidagi nomlarini mustahkam belgilash mazkur qo'llanmaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Rangshunoslik fanini chuqurroq tushunish maqsadida uni boshqa bir qator fanlar, ya'ni fizika, kimyo, psixologiya, fiziologiya va estetika fanlari bilan bog'lab o'rganiladi. Bu o'z navbatida rangning fizik, kimyoviy, psixofiziologik va estetik xususiyatlarini atroficha o'rganishga keng imkoniyat yaratadi.

Qo'llanmada rangshunoslik bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish yuzasidan ham uslubiy tavsiyalar berilgan. Bu o'z navbatida talabalarning auditoriya darslari va tabiat qo'nyidagi amaliyot chog'ida ranglar bilan ishlash mahorati shakllanishiga ko'mak bo'ladi.

Qo'llanmada ko'pgina ranglarning o'zbek tilidagi nomlarini turg'unlashtirishga harakat qilish bilan birga ranglar nomlarini qo'llashdagi turfa xillikka barham berildi.

Ushbu qo'llanmani yozishda muallif o'zbek va rus tillaridagi bir qancha adabiyotlarga hamda o'zining ko'p yillik pedagogik tajribasiga tayandi. Ranglarning o'zbekcha nomlarining ba'zilarini jonli mulohazot natijasida ham olindiki, bu o'z navbatida o'zbek tilida shu sohaga oid bo'lgan atamashunoslikni boyitishga xizmat qiladi.

RANGSHUNOSLIK FANI HAQIDA

Rangshunoslik fani insoniyatni qadimdan qiziqitirib kelgan. Inson har doim o'z hayoti davrida tevarak-atrofi, muhiti rangli buyumlardan, manzaralardan, shakllardan, kiyim-kechaklardan va shu kabilardan tashkil topganini ko'radi. Ulardan ma'naviy, ruhiy ozuqa oladi. O'ziga ma'qul kelgan rangdagi narsalarni ishlatadi. Ruhiga mos ranglardan xursand, ruhi tetik bo'ladi, quvonadi. Shunday ekan biz rangga e'tibor beramiz, unga diqqat bilan qaraymiz, tanlaymiz. Ana shuning uchun ham rangshunoslik fani insonga yaqindan xizmat qiladi.

Ranglarning turlarini, ularning bir-biriga nisbatan hamohangligini, kontrastligini, tusini ko'zimiz orqali idrok qilishimizga bu fan yaqindan yordam beradi. Asosiy ranglar va qo'shimcha, ya'ni ular yordamida hosil bo'ladigan ranglarni his qilishimizni, ularni amalda aniqlay olishimizni mashq qilishni ham nazardan chetda qoldirmaydi.

Shuningdek, ranglar bilan bog'liq kasb egalariga ham yaqindan yordam beradi.

Rang haqidagi ilmda rangshunoslar tomonidan rassomlarni qiziqitiradigan ko'plab savollar – yorug'lik, masofa, qo'shni rang ta'siri, bo'yovlar aralashuvi va boshqalar o'rganiladi.

O'tgan asrda rang haqidagi savollar mustaqil ilm sifatida izlanuvchi olimlarning diqqat-e'tiboriga tushdi. O'tgan davr buyuk rassomlari va nazariyotchilari – Chekkino Chennini (1400-yillar), Leon Battista Alberti (1404–1472), Piero della Franchesko (1416–1492), Leonardo da Vinci (1452–1519), Djordjo Vazari (1511–1574), Djanpaolo Lomatsoo (1539–1600), Albrect Dyurer (1471–1528), Fransisko Pacheko (1564–1654) rangtasvir haqidagi izlanishlarini yozib qoldirganlar. Buyuk fan namoyandalaridan Nyuton (1642–1727), M.Lomonosov (1711–1765) ham rang haqida izlanishlar olib borganlar. Lomonosov asosiy ranglarni kashf etdi. Buyuk nemis shoiri va tabiatshunosi Gyote (1749–1832) "Rang haqida fan" nomli maxsus asar yozib qoldirgan.

Rassomlarning rang o'zgarish qonunlarini bilishi katta ahamiyatga ega. Rangshunoslik ijod qilish usullarini o'rgatmasa-da, tabiatda ranglar bilan bog'liq o'zgarishlarni tushuntirib, rangtasvirchi rassomlar ijodiga yaqindan yordam beradi.

Rang haqidagi fan eng qadim zamonlarda dunyoga kelgan. Qadimdan avvalgi IV asrda yunon olimi Aristotel rang va rangning har xil ko'rinishini tushuntirib berishga harakat qilgan. Italiya uyg'otish davrida yashagan olim Leonardo da Vinchi esa o'zining "Tavriy san'at haqida risola" asarida rassomlar uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan rang haqida ma'lumot beradi.

Rangtasvirning ilmiy negizini rangshunoslik fani tashkil qiladi. Rangshunoslik bo'lg'usi rassomlarga ranglarning tabiatda hosil bo'lishi va tarqalishi masalalarini, atrof-muhit ta'sirida o'zgarib ko'rinishini, bo'yovlarni tayyorlash va ulardan foydalanish yo'llarini o'rgatadi.

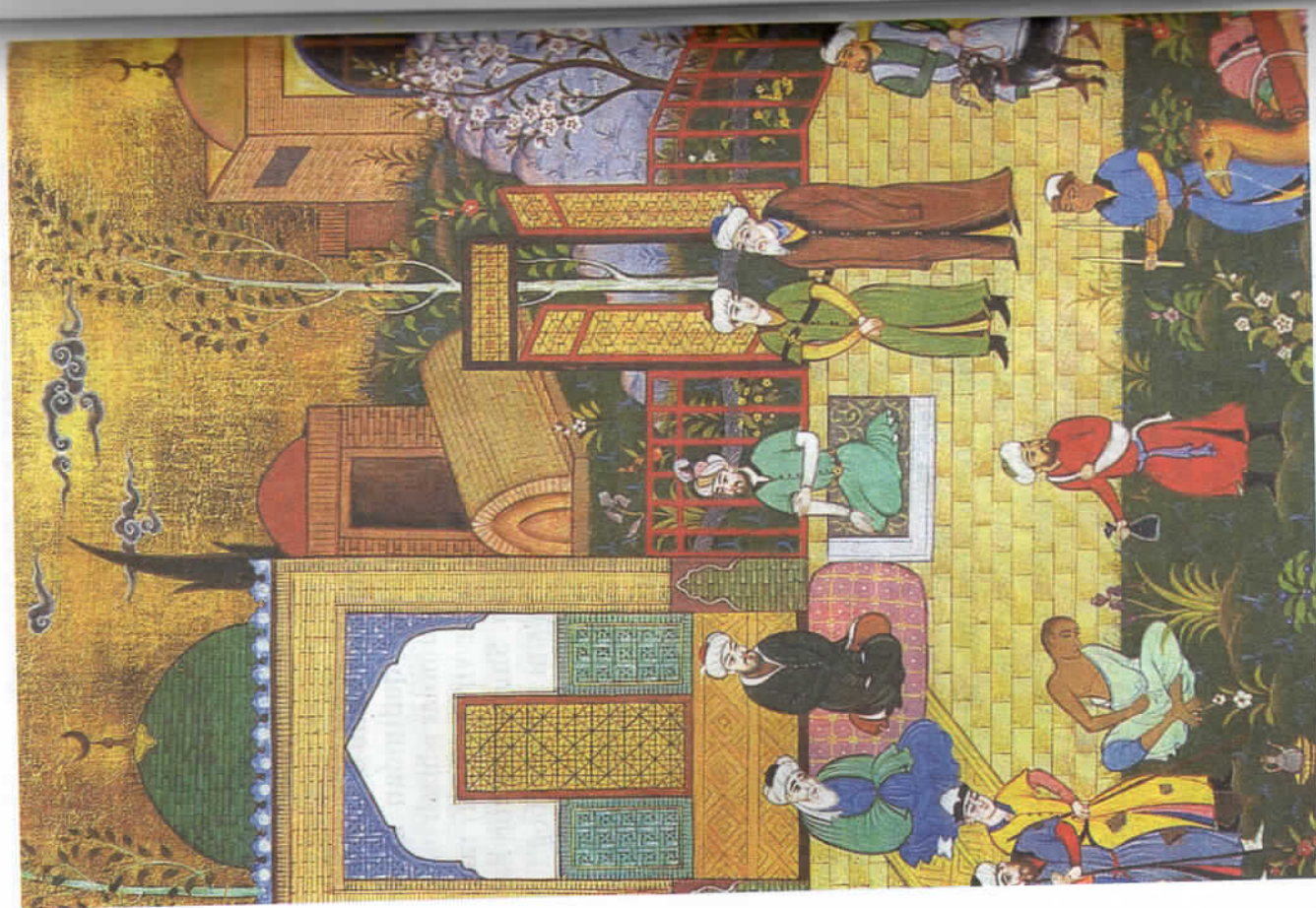
O'zbekistonda ranglar haqidagi ta'limot qadimdan kitob miniaturalar, naqqoshlik va devorlarga freska pannolar ishlash bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. Chunki musavvirlik hunari rang tarqalish va ularni tayyorlay bilishni talab etgan. Shuning uchun har bir shogird, avvalo, rang tayyorlash sirlarini va shu ish bilan bog'liq bilimoviy jarayonlarni o'rganishga majbur bo'lgan (1-rasm).

Ranglarning tabiatda qanday hosil bo'lish va tarqalish hodisasi qadimdan olimlar va rassomlarning diqqatini tortgan. Uyg'onish davri buyuk rassomlari va nazariyotchilari – Leon Battista Alberti, Leonardo da Vinchi va boshqalar rangtasvir haqidagi asarlarida ranglarning xususiyatlari haqida yozganlar.

Mashhur olimlar – Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning muhtiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'lik ko'p ranglarga taqsimlanib ketishini isbotlagan, ekranda spektr ranglarini hosil qilgan. Nyuton quyosh yorug'ligi asosida o'z nazariy farazini amalda isbotladi. Buning uchun Nyuton quyoshning oq yorug'ligini uch qirrali prizmadan o'tkazib, ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik dastasi hosil qildi. Ekranda ko'ringan ranglar spektr ranglar bo'lib, ular quyidagi tartibda joylashgan: qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, zangori, ko'k va binafsha rang.

Maxsus asbob – spektroskop yordamida ko'plab aniq va ravshan spektrlarni hosil qilish mumkin.

Oq yorug'lik aslida murakkab bo'lib, rangdorlik jihatidan shunchalik turli-tumanki, bir rangdan ikkinchisiga o'tishda yana bir qator rang turlari seziladi. Spektr ranglarni yomg'ir yog'ib o'tqandani keyin osmonda paydo bo'ladigan kamalakda, favvoralarda otlayotgan suv zarralarida kuzatish mumkin. Spektr ranglarni qayta bir joyga to'plansa, oq yorug'lik hosil bo'ladi.

1-rasm. Sharq miniaturasi.

Buyuton ranglarni fizika fani nuqtayi nazaridan o'rgangan bo'lsa, uning asosiy sharti va sam'atshunosi I.V. Gyoteni ko'proq ranglarning kishi ranglariga ko'rnatadigan ta'siri qiziqtirgan. Gyote "Ranglar haqidagi asarida ranglarni iliq va sovuq turlarga ajratib, iliq ranglar (yul - qizil) ranglar kishida kayfichog'lik tuyg'usini uyg'otishi haqida yozgan.

Gelmgols rangshunoslik olimi G.L. Gelmgols rangshunoslik AX asosida nemis tabiatshunos olimi G.L. Gelmgols rangshunoslik

Ushu muammolarni o'rganishga yapon olimlari hamisha jiddiy munosabatda bo'lganlar. Hozirda ham dunyoda yagona Tokio rang institutida insonga ta'sir etadigan tabiat hodisasi bo'lgan rang ilmiy asosda tadqiqat etiladi.

Uchunchisi ko'k, uchunchisi binafsha va hokazo deb atalishiga asos bo'lgan belgisi **rang toni** deyiladi.

buhol xromatik rangga ozroq kulrang qo'shsak, uning sho'xchanligi kamayib, narsizlanadi. Bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uning tarkibida sof bo'yoqning kamayganligidan darak beradi, demak, rangning to'yinganligi deganda, uning kulrangga nisbatan rangdorlik ko'rsatkichi, tozaligini tushunish kerak.

Yuqoridagi aytilganlardan ma'lum bo'ldiki, xromatik ranglar bir-biridan rang toni (rangning o'zi), rangning och-to'qligi va to'yinganligi jihatidan uchta xususiyati bilan farq qiladi. Spektorni sinchiklab kuzatsak, rangning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasidagi o'xshashlik hamonini sezamiz.

Ukala rang bir-biriga qo'shilsa, ularning oralig'ida qirmizi rang hosil bo'ladi. Bu hosil bo'lgan rangni qizil, binafsha rangning o'rtasiga joylashtirib spektr tutashirilsa, halqa kelib chiqadi. Bu rangshunoslikda asosiy ranglar aylanasida deb vuritiladi (2-rasm).

Ranglar aylanasida qizil, qizg'ish, zarg'aldoq, sariq, sarg'ish-yashil, yashiltob zangori, havorang, ko'kimtir binafsha, qirmizi ochkireng har xil tuslari ko'rinadi.

Rang aylanasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmida qizil, ikkinchi yarmida esa sarg'ish-yashil (pistoqi) ranglar, uchinchi yarmida esa sarg'ish, to'q sarg'ish, qizil, qizil-qora ranglar joylashadi.

2-rasm. Ranglar aylanasi.

Dastlarning birinchi yarmidagilar **iliiq ranglar**, ikkinchi yarmidagilar esa **sovuq ranglardir**. Bunday nomlanishiga sabab qizil, sariq ranglar ulovni, qizilgan temirni, cho'g'ni eslatga, havorang, zangori, yashil, ko'klar muzning, suvning rangini eslatadi. Bu farqlanish nisbiy bo'lib, har qanday iliiq ranglar ham o'ziga nisbatan iliqroq rang yonida sovuq bo'lib ko'rinishi va aksincha, sovuq rang o'zidan sovuqroq rang yonida iliqroq tuyulishi mumkin.

Asvollar

1. Rangshunoslik fani nimani o'rganadi?
2. Rangshunoslik fani rassomlar uchun qanday ahamiyatga ega?
3. Rangshunoslikni kimlar o'rganagan va qanday ilmiy ishlar olib borgan?
4. Nyuton tajribasi nimadan iborat?
5. Spektir ranglari qanday?
6. Quyate ranglarning qaysi tomonlarini o'rganagan?
7. Ranglar aylanasi nima?

UMUMIY MA'LUMOTLAR

Qog'oz tanlash. Bajarilayotgan ishga qarab qog'oz tanlash muhim ahamiyatga ega. Chunki qog'oz turlari har xil bo'lib, har xil maqsadlar uchun mo'ljallangan. Masalan, qalamda, tushda, akvarel bo'yoqda ishlatish uchun va b.

Akvarel bo'yoqda oq zich, chizmachilik uchun vatman, yarim vatman va torshon qog'ozlari ishlatiladi. Ana shunday qog'ozlarga qile bo'p (kist) bilan ishlash qulay. Torshon qog'ozlari silliq qog'ozga nisbatan akvarel bo'yog'ini yaxshi ushlaydi va yorug'lik tushishiga qarab ranglar jilolanib turadi. Silliq qog'ozga bo'yoq tekis joylashadi va deyarli jilolanishi yoki tusini o'zgartirmaydi.

Qog'oz tasvir xarakteriga qarab to'g'ri tanlanishi lozim.

Akvarel bo'yoqda ishlash uchun keng tarqalgan chizmachilik qog'ozidan foydalaniladi.

Qog'ozlar sifati va vazifasiga qarab quyidagi markalarda ishlab chiqariladi: B, Φ , A, O.

B – badiiy ishlar ko'rgazmasi uchun.

Φ – graviyura tayyorlash va tushda ishlash uchun.

A – akvarel bo'yoqda ishlash uchun.

O – umumiy ishlar uchun.

Qog'ozlar rulonlarda va bo'laklarga qirrilgan hollarda (210x297; 240x287; 420x594; 594x841; 640x878 millimetrlarda) ishlatib chiqariladi.

Rulon qog'ozlari buyurtmachi va ishlab chiqaruvchi bilan kelishilgan holda g'adir-budir voki silliq ishlab chiqariladi.

Chizmachilik qog'ozidan tashqari eskiz qog'ozini ham ishlatib chiqarilib, unda akvarel bo'yoq, qalam va ko'mir qalam ham ishlatilishi mumkin.

Eskiz qog'ozı chizmachilik qog'oziga o'xshash bo'lib, 130 x 190 va 190 x 270 millimetr o'lchamlarda tayyorlanadi.

Qog'ozlarga qo'yilgan talablar

Akvarel bo'yog'ida rangtasvir ishlash uchun qog'ozga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

1. Suvlangan qog'oz quriganidan keyin deformatsiya bo'lmashini tekis holatga kelishi kerak.
2. Akvarel bo'yog' bilan ishlash jarayonida qog'oz tekisligida begona dog'lar paydo bo'lmashligi kerak.
3. Bir necha marta suv bilan yuvilgan qog'oz erib ketmasligi va g'adir-budir tekislik hosil bo'lmashligi, shuningdek, asli ko'rinishini saqlab qolishi lozim.
4. Bo'yog' qatlami oson yuvilishi va chuqur iz qoldirmasligi kerak.
5. Qog'oz rangi oppoq bo'lib, o'z rangini ko'p o'zgartirmasligi kerak.
6. Akvarel bo'yog'i qog'oz yuzasi qismida yengil joylashishi kerak.
7. Qog'oz yuzasi yaltiroq bo'lmashligi; mayda donachalik, o'rmon donachalik, yirik donachalik yoki silliq tekislikda bo'lishi lozim.
8. Qalam izlarini o'chirg'ich bilan o'chirganda qog'oz titilmasligi kerak.

Akvarel rangtasviri uchun qog'oz tayyorlashning asosiy qoidalari

Tanlangan qog'oz yuzasi toza, oppoq bo'lishi kerak. Uni maydalang zarrachalaridan tozalash zarur. Buning uchun o'chirg'ichdan foydalanmaslik kerak. Chang va ifloslangan joylarini tozalash uchun bolalar sovunining suvli eritmasidan foydalaniladi. Maydalangan sovun

Yakunini iliq suvda aralashtirib suyuq eritma tayyorlanadi va qog'oz
uzatga yumshoq qilcho'p bilan surkaladi. Shunday usulda changdan
tashlangan qog'oz yuziga bo'yoq yaxshi suriladi va ayrim joylarida
qog'ozni dog' hosil qilmaydi. Ish jarayonida qo'l, barmoqlar toza bo'lishi
zarur, chunki ular yog'li dog' izlarini qoldirishi mumkin. Shuning
bilan ish boshlashdan oldin qo'lni sovun bilan yuvgan ma'qul.

Qog'ozni chizmachilik taxtasiga yoki planshetga suvlab tortish zaruriyatiga beradi. Qog'oz tekis tortilib, bo'yoq surishda qiyinchilik keltirmaydi.

Chiqituv suvlab planshetga yelim yoki knopkalar yordamida mustahkamlanadi, ish tugaganidan keyin chekkalarini pichoq bilan ajratib chiqish mumkin.

Yozilgan qog'oz planshetga avval uzun tomonining o'rtasidan
tutilib tortiladi. Qolgan tomonining o'rtasi qismi, keyin esa burchaklari
bir-biridan bir-biriga qat'iy tortib mustahkamlanadi. Yaxshi tortilgan qog'oz quriganidan
keyin to'liqalmon notekislik hosil qilmaydi. Qog'oz tortish tartibi
sana kelgisi 18-rasmida ko'rsatilgan.

Qog'ozni suvlash uchun gubkadan foydalaniladi, gubka biroz suvga shimdiriladi. Suvlangan gubka yordamida qog'ozning bir tomonini suvlamadi va yelim yoki knopka yordamida planshetga tortiladi. Qog'ozda suv gubka yordamida shimdirilib olib tashlanadi.

Planshetga tortilgan suvli qog'ozni uy harorati darajasida quritish bilan Quyosh yoki isitgich yordamida quritilganda qog'oz tekis bo'lmasligi mumkin. Planshet gorizontol holatda quritilishi kerak.

hujumduslik fanini o'rganishda amaliy mashg'ulotlar ham zarur bo'ladi. Shuningdek, bo'yoq uchun kichik hajmdagi idishlar, kerak bo'ladi.

2. ANROMATIK VA XROMATIK RANGLAR

Bir atrof muhitni kuzatganimizda narsalarni rangli va rangsizga ajratamiz. Rangli narsalar, ya'ni qizil, yashil, sariq, ko'k, binafsha, oq va boshqa ranglar har bir narsada mavjud bo'ladi. Albatta ular bir-biri bilan aralashib turadi. Har bir narsa o'zining rangi bilan farqlanadi. Buning uchun biz har bir narsaning rangini aniqlaymiz. Bu rangni aniqlash uchun biz har bir narsaning rangini aniqlaymiz. Bu rangni aniqlash uchun biz har bir narsaning rangini aniqlaymiz.

moviy osmon, oq bulutlar, yam-yashil dalalar, qip-qizil lolalar, har xil rangda gullagan daraxtlar ko'zni quvontiradi. Masalan, qizil olma, sariq gul, yashil dala va boshqa kabilar.

Rangsiz narsalar esa faqat tusi bilan farq qiladi. Bular oq kulrang, qora tusli bo'lib, ular **axromatik** deb yuritiladi. Masalan, oq ko'ylak, oq gul, qora shim, qora qozon, kulrang idish va boshqalar. Qish faslidagi kechki manzarani olaylik, oppoq qo'qoplangan dala va qoramtir kulrang daraxtlar bir-biri bilan faqat tushlari bilan farq qiladi. Oq bo'yolni qora bo'y oq bilan aralashtirib, yana bir qancha oraliq tushlarni aniqlash mumkin. Ular qanchalik ko'p bo'lmasin bir-biriga nisbatan, oz bo'lsa-da, tushlari bilan farq qiladi. Amaliy mashg'ulotlar tajribani oshirishda yaxshi natijalarga olib keladi.

Savollar

1. Qanday ranglar xromatik va axromatik ranglar deb ataladi?
2. Tus nima?

ISSIQ VA SOVUQ RANGLAR

Bahor, yoz paytlari tabiatni kuzatar ekanmiz, yashil o'tloqlar daraxtlar, ko'm-k'o'k osmon, qizil, sariq, binafsha rangdagi gullarni ko'ramiz, zavqlanamiz. Ranglar jilosidan ruhimiz ko'tarilib, xursand bo'lamiz. Quyosh botishi arafasida qizil quyosh, qizg'ish bulutlar osmon ham qizargandek manzarani kuzatamiz. Yonayotgan o'choqdagi o'tda qizil, sariq, zarg'aldoq ranglar jilosini tomosha qilamiz. Shuning uchun ham qizil, sariq, zarg'aldoq kabi ranglar to'plami **issiq ranglar** deb yuritiladi.

Qorli qish manzarasida esa ko'k osmon, oq, kulrang, ko'kimti muzlar, qoramtir daraxtlarni ko'rish mumkin. Ana shu ranglar to'plami, ya'ni ko'k, moviy, binafsha kabi ranglar **sovuq ranglar** to'plami deb yuritiladi.

Albatta bu issiq va sovuq ranglar bir-biriga nisbatan bo'lishi mumkin. Qanchalik ranglar bilan mashq qilsak, ko'zimiz shunchalar nozil rang tushlarini ajrata olishi mumkin.

Spektr rangi chekkasidagi gilos rang va ko'k-binafsha biroz bir biriga o'xshashroq. Birinchisi binafsharoq, ikkinchisi qizilroq. Agar ularni aralashtirsak oraliqdagi rang tusdagi ranglar hosil bo'ladi. Bu

yan rangli doiradir. Rang doirasi har xil — 150 rangga yaqin ranglar takchalaridan tashkil topgan bo'lishi mumkin (undan ko'p ranglarni ko'z ajratishi qiyinroq). Hamma rang doirasida rang ketma-ketlik saqlanib qoladi.

Rang doirasini ikki qismga bo'lish mumkin. Bir qismida qizil, zarg'aldoq, sariq va sariq-yashil ranglar. Ikkinchi qismida zangori-yashil, zangori, ko'k, binafsha. Birinchisi issiq ranglar, ikkinchisi sovuq ranglar deb ataladi. Qizil, zarg'aldoq, sariq ranglar quyosh, oq, qizilgan metall rangiga o'xshash bo'lgani sababli issiq rang; zangori, ko'k binafsha rang suv, havo, muz rangiga o'xshashligi sababli sovuq rang deyiladi (3-rasm).

Sariq va sovuq ranglar tushunchasi nisbiydir. Issiq rang undan sovuq rang oldida sovuqroq bo'lishi va aksincha, sovuq rang esa o'ta sovuq rang oldida nisbatan sovuqroq ko'rinishda bo'lishi mumkin. Sariq va sovuq rang rangtasvirda katta ahamiyatga ega. Bu to'g'rida ko'proq to'xtalamiz.

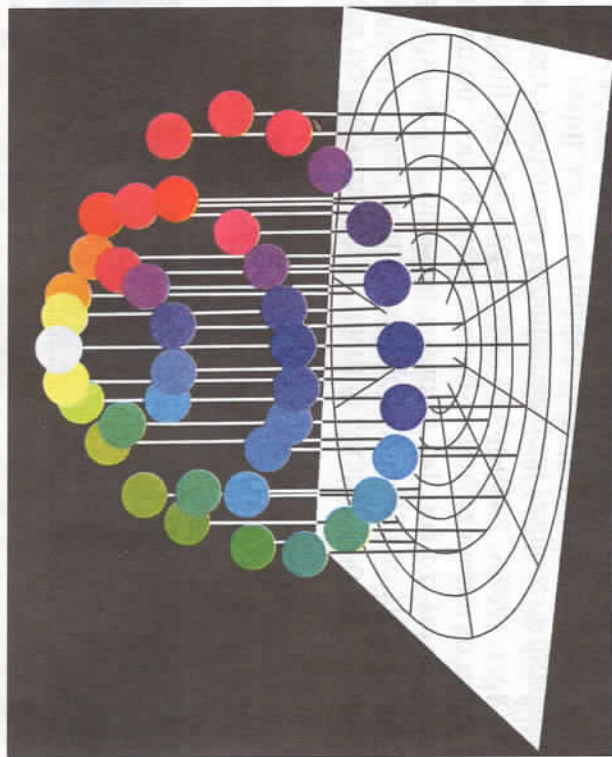
Rangtasvirdagi ranglar garmoniyasini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shu jumladan, portretida issiq (sarg'ish, qizil, zarg'aldoq) va sovuq (yashil, ko'k, nilobi) ranglar ham muhim rol o'ynaydi.

Savollar

1. Issiq va sovuq ranglar deb nimaga aytiladi?
2. Rang doirasi qanday qismga bo'linadi?

RANGLARNING AJRATILISHI RANGNING ASOSIY XUSUSIYATI

Agar oq qog'ozni uch bo'lak qilib qirqib, bir bo'lagini yorug'likka, ikkinchisini soyaga, uchinchisini qorong'i joyga qo'yib, uchalasiga bir qismlar (har yo'la) qarasa, soyadagi oq qog'oz yorug'likdagi yorug'likdan, qorong'idagisi esa to'q-kulrang ekanligini ko'ramiz. Mana bu tajribani oq qog'ozda emas, rangli (qizil, yashil, ko'k) qog'oz takchalar yordamida kuzatilganda qizil, yashil, ko'k ranglar soyada ham qizil, yashil, ko'k ko'rinishda qoladi. Demak, oq, kulrang, qora ranglar bir-biridan tus (*ceemnocmь*) bilan farq qiladi. Oq kulrangga nisbatan sovuq, kulrang esa qoraga nisbatan ochroq rangdaligini ko'rish mumkin. Ranglar bir-biridan faqat rang tusi bilan farq qilsa, axromatik

3-rasm.

(rangsiz) deb ataladi. Agar rang bir-biridan ozgina bo'lsa-da farq qilsa, axromatik rangga kirmaydi (4-5-a, b rasm).

Oq, kulrang va qora ranglardan boshqa ranglar xromatik (rangli) rang deyiladi. Ular ham bir-biridan to'q-ochliligi bilan farq qiladi.

Binafsha (фиолетовый) rang qizil rangga nisbatan qoramtir, qizil rang esa sariq rangga nisbatan qoramtir. Shuningdek, qizil rang sariq rangdan qoramtirigidan tashqari u qizil rangdir. Rangning qizilligi, qovoq rangligi, sariqligi, yashilligi, ko'kligi va boshqa ranglar xususiyati rang tusi deb ataladi.

Har qanday rang bo'yoqni (oq va qoradan boshqa) kulrang bo'yoq bilan aralashtirsak bir necha murakkab rang tuslarini hosil qilishimiz mumkin. Agar rangli bo'yoq tusini kulrang bilan aralashtirsak juda ko'p bir xil tusdagi rang bo'lakchalarini topamiz (5-a, b rasimga qarang). Ochroq tusdagi rangni hosil qilish uchun oq rang, qoramtir tusdagi rangni hosil qilish uchun esa qoramtir bo'yoq bilan aralashtirish mumkin.

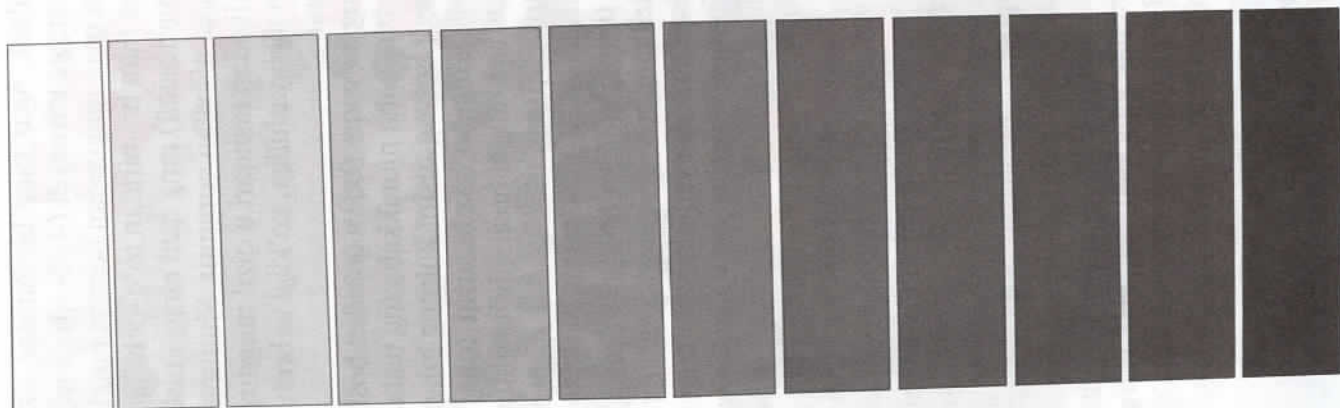
Bo'yoq tarkibi tiniq qizil rang bo'lsa, kulrang bo'yoq rangi bilan aralashmasi tiniq qizil rangga o'xshamaydi. Qizil rang tarkibida kulrang qanchalik ko'p bo'lsa kulrangga yaqinlashadi, rangsizlanadi. Xromatik rang darajasining farqi axromatik rang tusiga qanchalik yaqinlashsa, u to'yinganligi deyiladi. Shuningdek, qizil yoki boshqa rang tarkibida kulrang miqdori darajasi qizil rang to'yinganligini o'zgartiradi. Xromatik ranglar bir-biridan yorqinligi, rang tusi va to'yinganligi bilan farq qiladi. Masalan, limon rangi binafsha rangga nisbatan kam to'yingan.

To'yinganlik — bu rang tusi, rangdorlik darajasidir. Binafsha rang (красная), shuningdek, baqlajon (ультрамарин) rang tusi limon rangiga (sariq) nisbatan tusi farqligi bizga ma'lum.

Rang yorqinligi, tusi va to'yinganligi rangning asosiy xususiyati (свойственность) deyiladi. Rang haqidagi fanda rassomlar "yorqinlik" terminini "yorqinlik kuchi" bilan almashitirib ishlatadilar. Rang tusi tushunchasini rassomlar rang deb ataydilar (rang tusi bo'lmagan axromatik ranglarni rang turiga qo'shmaslik kerak). "To'yinganlik" terminining tushunchasi rang yorqinligi bilan bog'liq.

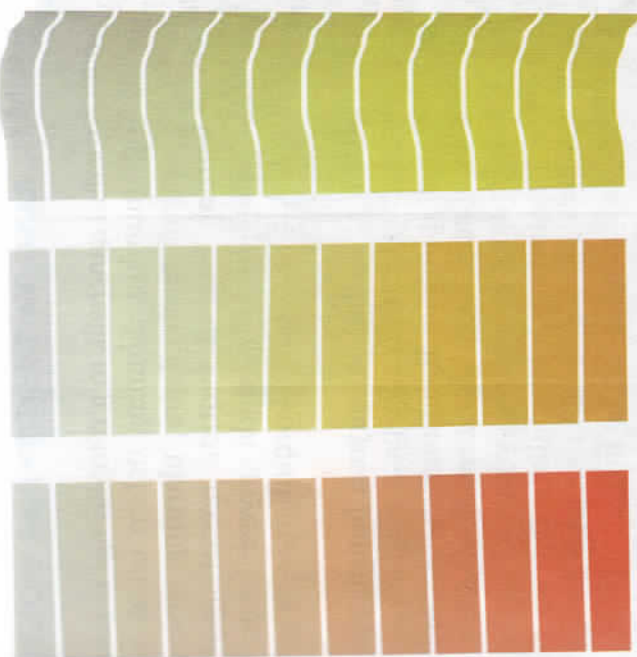
Savollar

1. Oq, kulrang va qora ranglar nima deb ataladi?
2. Rang tuslarini qanday hosil qilish mumkin?
3. Xromatik ranglarning bir-biridan farqi nimada?
4. To'yinganlik deb nimaga aytiladi?

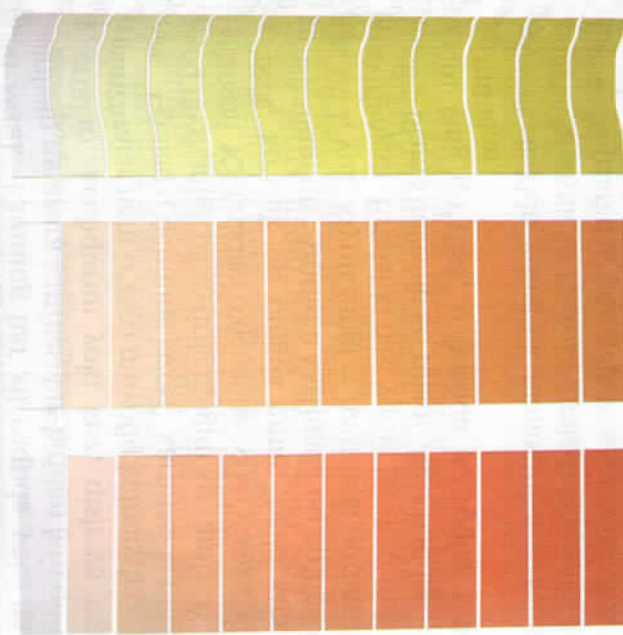

4-rasm.

864A

5-a rasm.

5-6 rasm.

3. UMUMIY RANG VA TUS(TON)LAR HOLATI

Ranglar munosabatlari qanchalik to'g'ri topilishiga qaramay, tasvirlash haqqoniy bo'lmaydi. Shuning uchun uning koloritini ranglar holatini va ranglar ravshanligini, ularning bir-biriga, o'zaro havoning yoki kunning har xil vaqtida tasvirlangan rassom kartinalarini ko'rib chiqaylik. Biz bunda quyoshli kun tasviridagi ranglarning ravshanligini, bo'yoqlar yorqinligini (to'yginligini) ko'ramiz.

Bulutli kun, quyosh chiqishi yoki quyosh botishi tasvirlangan holatlarda esa aksincha, ranglar ravshanligi past, ranglar quyushlarga og'ir holatlarni kuzatish mumkin. Bular rassom tomonidan tabiiy manzaralarida yorug'lik holatini haqqoniy tasvirlanganidir. Charaqlatgan quyosh nuridagi manzara ertalabki yoki kechki paytdagidagi ranglar tusi albatta yorqindir. Qorong'ilikda hamma buyumlar to'qlashadi, o'zaro yorqin va qora kontrastlilik kamayadi. Bulutli kunlarda esa yorug'lik va soya o'rtasida keskin farq bo'lmaydi.

Realistik rangtasvirda tashqi yechimning yoritilish holatini aks ettirishni bilish kerak. Kunning har xil vaqtida yoki har xil ob'ektlar havoda aks ettirilgan manzara kartinasi bir-biridan farq qilishi kerak. Shuningdek, ertalab, kechqurun yoki kuz, qish va yoz fasllari tasvirlangan manzaralar ham o'zaro muvofiq kelmaydi (6-rasm).

Surikovning "Ertalab o'qchining jazosi" kartinasida rang koloriti rang tusi, bo'yoq ravshanligi pasaytirilganligini ko'ramiz. U qoramtir bo'yoqlarda ishlangan. Kartinadagi o'qchining oq ko'ylagiga oq qog'oz solishtirib ko'rsak, ko'ylak oq rangda emas, balki xira-kulrang ekanligini ko'rish mumkin. Ammo u kartinada oq bo'lib ko'rinadi. Qolgan joylari: qo'l, yuz, kiyim rangi — hammasi qoramtir va to'q bo'yoqlarda tasvirlangan. Ertalabki past yorug'lik sharoitida hamma buyumlar va tashqi olam xiralashib ko'rinadi. Agar bunday manzara kartinaga yorqin rang qo'yilsa, u boshqa bo'yoqlar rangi bilan bog'lanmasligi mumkin.

Agar qiyofadan shaklda yorug'lik manbaini asta-sekin uzoqlashtirsak, yoritilgan va soyali ko'rinishlar xiralashayotganini ko'ramiz. Quyoshli kunda manzaradagi yorug'lik va soya kontrast kuchli fanga qilsa, bulutli kunda aksincha.

Yorug'lik kuchi o'zgarishiga qarab buyum umumiy ravshanligini emas, balki uning rangi ham o'zgaradi. Yorug'lik pasaygandagina, bulutli kunda aksincha.

18

6-rasm. R.Xudayberganov. "Dala oqshomi".

Quyoshning rang yorqinligi (kuchi) ham pasayadi. Bulutli kunda bo'yoqlar rangi quyoshli kunga qaraganda yorqinligi past. Shimol manzaralarida janubga nisbatan ranglar jilosi, yorqinligi ham past. Bo'yoq bilan rangtasvir ishlash jarayonida buyumdagi eng oq qismini eng oq bo'yoq bilan, eng yorqin rangli joyini yorqin to'yangan bo'yoqlarda ishlash shart emas, faqat ranglar orasida rang nisbatlari o'zgarib bo'lsa bas (7-8-a,b,d rasmlar).

Ranglar munosabatlari (nisbati), umumiy tusi va ranglar holati o'zgarishi to'g'ri topilgan san'at asarini yaxshi rangtasvir deyish mumkin.

Savollar

1. Ranglar tabiatda qanday o'zgaradi?
2. Fasllarda ranglar o'zgarishi nimada?
3. Yorug'lik ta'sirida rangning o'zgarishi qanday holatda?

7-rasm. R.Xudayberganov. "Teraklar".

8-a rasm. R.Xudayberganov. "Kuz kirmoqda".

8-b rasm. R.Xudayberganov. "Ichon-qal'a. Oqshomda".

8-d rasm. R. Xudayberganov. "Qish manzarasi".

RANGLAR TONINI TO'LIQ TALQIN QILISH

Aslida qarab ranglar holatini va umumiy ohangini, ranglar munosabatlarning proporsional miqdorini to'g'ri topish uchun, eng avvalo, ranglar tusini va ranglar nisbatini aniqlash kerak.

Ehtibor bilan eng yorug' va eng to'ying'in rang qismini, qaysi rang umumiy tuzilishni, qaysi rang to'ying'inligi, rang och yoki qoraligi munosabatini aniqlash lozim.

Rangtasvir ishlashni boshlaganda tus (ton)ni haddan tashqari qoral rangda yoki o'ta to'ying'in ranglarda bo'yash maqsadga muvofiq emas. Masalan, yoritilgan qomat yoki boshni olaylik, yorug'lik tushgan rangni o'ta yorug'in rangda ishlansa, keyinchalik shu joydagi yaltiroq rangni tasvirlash juda qiyin bo'ladi. Shaki tasviri mato tekisligidan tashqari qovushmasligi, asar yaqqoligi amalga oshmaydi. O'ta rangdorlik harakat ham maqsadga muvofiq emas.

Asl (natura)ga qarab chizilayotgan narsalarning umumiy tusini va rang holatini aniqlash maqsadida ba'zi rassomlar molbert yoniga oq yoki rangli mato bo'lakchasini osib qo'yishadi. U eng yorug' va to'ying'in rangni natura bilan taqqoslab, ton nisbatlarini, koloritini aniqlashga yordam beradi.

Manzara tasvirini ishlashda umumiy tus va rang holatini to'g'ri aniqlash lozim. Eng avvalo, osmon, suv va yerning rang nisbatini hal qilmoq kerak. Umumiy tus va rang inobatga olinmasa, manzaraning ushbu holati, kayfiyati tasviri amalga oshmaydi.

Rassom har bir rasmda yoritilish holatini aniqlashi kerak. Ana shundaygina tasvir haqqoniy chiqishi mumkin (9-rasm. 8-a,b,d, 9-rasm. 8-a,b,d).

Nafis tasviriy san'atda materiallikni (mato, yer, temir, chinni, meva va boshqalar) va fazodagi o'rinni tasvirlash yoritilish holatiga bog'liq.

Agar narsalarning tus jihatdan farqlari tasvir yuzasida naturadagiga mutanosib berilgan bo'lsa (oq buyum oq ko'rinsa va h.k.) biz buyum tusini va rangini, shuningdek, u bilan bog'liq muhitni haqqoniy idrok etamiz.

Kun davomida yorug'lik kuchi turlicha bo'ladi, ammo barcha sharoitda ma'lum bir yuzaning idrok etilayotgan yorug'ligi o'zgarishsiz qolaveradi. Qog'oz varag'ini har qanday sharoitda — ertalab, kunduzi, kechqurun biz oq rangda ko'raveramiz. Shunga ko'ra bizning nigohiy munosabatlari yorqinlik munosabati bilan belgilanadi. Agar tasvir yoki

9-rasm. R.Xudayberganov. "Mening bahorim".

etudda yorqinlik munosabati saqlangan bo'lsa, tasvir o'zgarishsiz haqqoniy ko'rinadi. Buyumlarning haqiqiy rangi ham, ularning makonda joylashuvi ham haqqoniy tasvirlab beriladi.

Nigohiy idrokning bu qonuniyati tus yoki rangli tasvirmi bajarishda muhim ahamiyatga ega.

Agar shakllarning tus farqlari nigohiy naturaga mutanosib munosabatlarda tasvirlangan bo'lsa, tasvir yuzada ularning tus va rang xususiyati naturaga nisbatan haqqoniy tarzda saqlanadi. Grizayl usulidagi naturadan ishlash, tusli chizmatasvir yoki rangtasvir bajarilish paytida tasvir yuzasida tuslarni yorug'dan soyaga o'tish jihati shunday bo'lish kerakki, naturadagi eng yorug' joy chizmatasvirda ham eng yorug' eng qorong'i joyi esa qorong'i bo'lishi zarur. Oraliq tuslar esa o'shalang nisbatan kuchliroq yoki kuchsizroq tarzda tasvirlab boriladi.

Leonardo da Vinchi: "...Agar sen rassom bo'lsang, yaxshi chizishga va ranglashni xohlasang, asta-sekin chizishni, rasm solishni o'rgan, shunday ranglar va ular yorug'likning birinchi darajasida qanchalik shonliqligini baholab bor va tusning ham quyuvqligini kuzat", — deb yozgan edi.

Xuday qilib aytganda, tusli tasvir (grizayl)da ishlangan chizmatasvir bo'lgan tasvir yorug'lik-soya munosabatlari tuzilishiga, naturaning nigohiy obraz nisbatlariga asoslanadi. Eng yorug' va eng qoramtir qismlarini tasvirlayotganda ularning bir-biridan qanchalik och yoki to'q rang nisbatlarini naturaga nisbatan saqlash muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi ranglarning nigohiy idrok etish yoritilganligidan qat'i nazar munosabatlarga asoslanishi haqida gapirilgan edi. Ammo yorug'likning kuchli o'zgarishi bilan tus va rang yorqinlashuvi yoki kuchaylashuvi kuzatish mumkin. Yorug'likning o'zgarishi bilan naturaning faqat yoritilganligi emas, balki rangi ham o'zgaradi. Kuchsiz yoritilganda natura rangining to'yinganligi kamayadi. Xonada denazadan uzoqlashgan sayin naturalar rangi quyuvqlashadi. Kunduzgi yorug'lik bilan qarama-qarshi yoritilgan joylar quyuvq iliq soya bilan yomma-yon bo'ladi. Shunday qilib, naturadagi rangning turfa xilligi yoritilganlikning yorug'lik holatiga bog'liq bo'ladi.

Realistik rangtasvirda tabiatning yoritilganlik holatini ifodalay olish muhim hisoblanadi. Naturaning ma'lum bir soatdagi yoki ma'lum bir fasl, ob-havodagi umumiy tusi va rangdorligi shu vaqtga xos bo'ladi. Kunning turli paytida va turli ob-havoda yoki faslda ishlangan manzaralar bir-biridan farq qilishi zarur. Yetuk rassomlarning turli yoritilganlik holatdagi asarlari kuzatiladigan bo'lsa, ularda havo ochiq yoki bulutli kunni ifodalovchi tasvirlar ajralib turadi. Rangning quyuvqligi yoki yorqinligi vaziyatning nozik yoki qaltisligini, qahramonning kayfiyatini ifodalashga xizmat qiladi.

Rassomlarning turli yorug'lik manbaida ishlangan asarlarini kuzatganimizda, quyosh botish sahnasi barcha tasvirlarda umumiy pushti-qizil rangda ekanligini kuzatish mumkin. Oy yorug'ida yashil-ko'k, kulrang bo'yoqlar asosiy o'rin egallaydi.

Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosaga kelish mumkin, rang birligi va bo'yoqlar muvofiqligi barcha holatlarda asosiy yoki aks etayotgan yorug'lik manbaining spektral tarkibiga bog'liq. Shuning uchun rassom naturadan asar ishlayotganda ma'lum bir tus va rang

qamrovida umumiy ranglar munosabatini tiklabgina qolmasdan ranglar uzviyligini yoddan chiqarmasligi lozim.

Shunday qilib, realistlik rangtasvirda rang tasvirining barcha jihatlarini o'zaro aloqada namoyon bo'ladi. Ranglarning boyligi va muvofiqligi uning eng muhim jihati hisoblanadi. Etud yoki kartina rang quyidagilar bilan belgilanadi: 1) hajmini, shaklni berishda va makonni ifodalashda ranglarning boyligi va xilma-xilligi; 2) yoritilganlikning umumiy tus va rang holatini hisobga olgan holda naturada asosiy rang munosabatlarining muvofiqligi; 3) naturadagi ranglarni birlashtiruvchi yorug'lik rangi ta'sirini berish (10-rasm).

10-rasm. B. Rustamov. "Naturmort".

Asiida bu vazifalarni bajarish badiiylilik vazifasini hal etish bilan bog'liqdir, shunda rangning emotsional ta'sirchanligiga erishiladi. Boshqarilgan idrok qilish hissiyotlari, sezgilar harakati tabiatning har bir tashkiloti ham tushkun holati bilan uzviy bog'liq. Yoritilganlikning har bir sharoitini aks ettirib, bu sharoitda naturaning hajmiy, moddiy, makoniy afzalliklarini talqin etib, tasvirning rang qurilmasi tomoshabin uchun ta'sir qiladi, ma'lum bir kayfiyat beradi, estetik hissiyot uyg'otadi.

Asvollar

1. Yorug'likda tus o'zgarishi qanday sodir bo'ladi?
2. Ranglarga ob-havoning qanday ta'siri bor?

RANG TO'YINGANLIGI HAQIDA

14-b rasmda bir xil o'lchamdagi uchta doira tasvirlangan. Ular bir-biriga yaqin ko'rinsa, boshqalari yotgan tekisligidan uzoqda bo'linadi. Albatta bu holat ularning rangi bilan bog'liq.

Bizga yaqini qizil ranglardir, qizilga nisbatan birmuncha uzoq rang – yashil ranglisidir. Undan ham uzoqda esa – kulranglisi. Ranglar orasida bizga yaqin qizil doiracha bo'lib, u oldinga chiqayotgandek bo'ladi. Bu issiq ranglarga xosdir. Bizdan uzoqlashayotgan ranglar esa sovuq ranglardir. Rassomlar bu fioliyatdan foydalanib tekislik yuzasida chuqurlik taassurotini hosil qilishi mumkin.

Bo'yoqning muhim optik xususiyati – rang tusi, to'yinganligi va yorqinligidir. Bu xususiyat bo'yoq tayyorlashda bo'yoq kukunining xarakteristikasiga bog'liq bo'ladi. Shuningdek, bo'yoq kukuniga qo'shilgan aralashma ham rang tusiga ta'sir qiladi.

Oq qog'oz yuziga yupqa surilgan bo'yoq qatlami rang to'yinganligi, yoritilishi tabiiy bo'lib, yorqinligi kuchayadi. Qoramir qog'oz yuzasiga surilgan bo'yoq esa aksincha. Shunday qilib, rang tusi va yorqinligi darajasini biz istagan maqsadimiz darajasidagi natijaga erishishimiz mumkin.

Rang to'yinganligi (интенсивность) – bu bo'yoqning inson ko'ziga ta'sir kuchi. Masalan, qizil rangning yashil rangga nisbatan ta'sirchanlik kuchi albatta yuqoridir.

Rangning to'yinganlik kuchi taqqoslab ko'rilsa, to'yingan rang yoki qora, kulranglardan birini o'ziga qo'shib aralashtirib berilgan yalغان yuza rangi aralashtirilmaganiga qaraganda kam kuchga ega bo'ladi. Shu yo'l bilan istalgan miqdorda to'yinganlik kuchida rang olish mumkin (11–13-rasmlar).

Har bir buyum, shaklni kuzatar ekanmiz, aniqlanayotgan shakl o'z rangiga egaligining guvohi bo'lamiz. Masalan, buyumning oq-qoradan ko'p rangliliği bilan ajralish sifati bu uning rangli nafaqat Kartinada tasvirlangan buyumning xarakteristikasi nafaqat uning rangi bilan ajraladi, balki yorqinligi, rang tusi to'yinganligi, shuningdek, o'lchami, shakli, joylashishi bilan aniqlanadi.

Buyumning rang tarqatish nazariyasi: a) tabiiy yorug'lik b) yorug'likni yutish va qaytarishga; v) yorug'likni kuzatuvchi tomonidan idrok qilinishiga asoslanadi.

Rangning asosiy parametri rang tusi (ton), to'yinganlik (tozaligi) va yorqinligi (светлость) dan iborat.

Binafsha, moviy, zangori, yashil, qizil, sariq va boshqa ranglari xromatik ranglar hisoblanadi.

Axromatik rang turlariga oq, kulrang va qora rang tusi kiradi.

To'yinganlik yoki tozaligi rang tusining sifati aniqlaydi. Rang to'yinganligi qanchalik yuqori bo'lsa, shunchalik axromatik (oq, kulrang) rang tusidan farq qiladi.

$$P = \frac{X}{X+B}$$

Shakl yoki buyumdagi rangli nurlarning rang to'yinganligi (tozaligi) qaytarilish darajasi bilan aniqlanadi:

P – rang to'yinganligi (tozaligi);

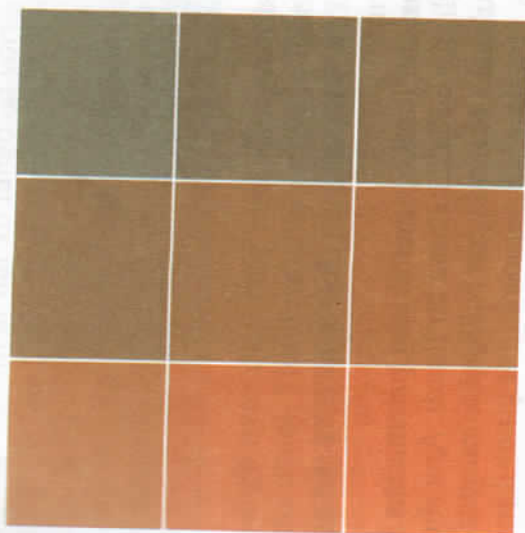
X – rang nuri qaytish soni;

B – yorug'lik nurining qaytishi soni.

Rangga qanchalik ko'p oq rang aralashtirilsa, shunchalik rang to'yinganligi kamayadi.

11-rasm.

12-rasm.

13-rasm.

Rang (яркость или светлость) yorug'ligi yoki och rangli rang qaytish koeffitsiyenti bilan aniqlanadi (2-rasmga qarang).

To'yingan toza rangni oq rang bilan aralashtirib, rang yoyilmasi ishlab chiqamiz. Ranga qanchalik oq rang qo'shilsa, uni to'yinganligi shunchalik kamayadi. Masalan, qizil rangga oq, kulrang va qora bo'y oq qo'shib, 12 tadan rang bo'lakchalarining shkalasini tayyorlangan tusini olaylik. Bu ranglarning bir-biridan to'yinganligi sifatini kuzatish mumkin.

Rang to'yinganligi kolorimetr va spektrofotometrdan foydalanib o'lchanadi.

Savollar

1. Rang to'yinganligi nimada?
2. Rang yorqinligi nima?
3. Rang to'yinganligini qanday o'lchaymiz?

4. YORUG'LIK YUTILISHI. RANGLARNI ARALASHTIRISH

Fizikadan ma'lumki, oyna shisha prizmadan o'tgan nur bir nechta rangli nur bo'lakchalarga bo'linadi. Ana shu nurlar oldingi oq ekran qo'ysak, ekranda har xil spektr ranglar hosil bo'ladi. Bular gilos ranglar bir tomonda, ikkinchi tomonda ko'k binafshadir. Bu ikkala spektr rang orasida esa qizil, qizg'ish, zarg'aldoq, zarg'aldoq, sariq-zarg'aldoq, sariq, sarg'ish-yashil, yashil, ko'k-yashil, zangori, zangori-ko'k, ko'k, ko'k-binafsha ranglar joylashganini aniqlaymiz. Kulrang yoki qora ekranda esa to'liq spektr ranglarni to'qroq holda ko'ramiz, ayniqsa qora ekranda. Ana shu rangli nurlar yo'lga xromatik rangdagi ekran qo'ysak bu ekranda spektr butunlay boshqacha bo'lib ko'rinadi. U holda ranglar qisqarib (qizil yoki ko'k rangsiz) yoki qaysi bir bo'lakda rangsiz, to'liq bo'lmagan holda boshqacha yorqinlikda joylashgan holatni ko'rish mumkin.

Oq, kulrang va qora tekislik yuzasida rangli nurlar bir xil aks etsa, xromatik tekislik yuzasida rangli nurlar har xil aks etadi. Ba'zilar ko'proq hajmda, boshqalari esa kamroq. Shuning uchun

kulrang va hatto qora buyumlar rangli nur yorug'ligi ostida rangli bo'y oqqa bo'yalgandek ko'rinadi. Qizil, yashil, ko'k va boshqa rangdagi buyumlar (shakllar) rangi shu rangdagi nurlar ostida qaytishadi. Agar buyum rangi yorug'lik rang nuri bilan mos kelmasa, rang to'yinganligi kamayadi va qoramtir tusga o'xshaydi. Bu holda kam rangli tusda qoramtir holda ko'rinishi mumkin. Chunki yorug'lik nurining bir qismini buyum rangi o'ziga yutadi. Yorug'lik nur energiyasini yutishi natijasida boshqa energiyaga, ya'ni issiqlik energiyasiga aylanadi. Shunday qilib, qora rangdagi buyumlar quyosh nuri ostida oq rangdagidan ko'ra ko'proq qiziyladi. Xromatik rangdagi buyumlar har xil rangdagi yorug'lik nurlarini bir xil yutadi va qaytaradi. Xromatik rangdagi buyumlar ba'zi rangdagi nurlarni ko'p holda yutadi, boshqalari esa kamroq. Qizil rangdagi buyumlar ko'p holda yashil rangli nurlarni ko'proq yutadi, qizilni esa kamroq. Yashil rangdagi buyum esa aksincha, qizil rang nurlarni ko'proq miqdorda, yashil nurlarni esa kamroq yutadi.

Agar qizil rangli oyna qizil rang nuri bilan yoritilsa, nur oyna orqali to'liqligicha o'tadi. Yashil yorug'lik nurini yo'llasak, oyna ko'p qismini yutadi, o'tkazmaydi, rangsiz yoki qoramtir bo'lib ko'rinadi. Qizil va yashil oynani birgalikda qo'yib yorug'lik nurini o'tkazsak, yorug'lik nuri kam o'tadi. Oyna ko'rinishi esa o'ta qoramtir bo'lib ko'rinadi.

Sariq va ko'k oynani birgalikda qo'yib nur o'tkazsak, u holda nur orqidan yashil rangli yorug'likni o'tkazadi. Shunday qilib, oyna shisha orqali yorug'lik nurini o'tkazadi, ba'zilarini esa o'tkazmaydi.

Rassomlar ranglarni mexanik ravishda aralashtirish usulidan keng foydalanadilar. Rangtasvir ishlashda rassomlar palitradan foydalanib, ranglarni aralashtirib, kerakli rang va tus hosil qilib taaviriy san'at asarini yaratadilar. Shuningdek, pardozlovchilar (malyarlar) ham binolarni bo'yashda tegishli ranglar aralashtirib bo'yash ishlarini olib boradilar. Masalan, bir chelak oq bo'y oqqa o'zina yashil va qora bo'y rangini aralashtirsak, oq rang o'zgacha illo hosil qiladi.

Rang aralashtirish ko'nikmasini hosil qilish uchun bir necha amaliy mashq bajarish maqsadga muvofiq. Masalan, qizil rangni oq, kulrang, qora bilan aralashtirib bir necha rang bo'lakchasini hosil qilishni ko'rib chiqaylik. Qizil rangdan qoragacha bo'lgan

rang bo'lakchalarini ko'rganimizda nihoyatda har tUSDagi qir to'yingan ranglarni aniqlaymiz.

Bu mashqlar ko'zni rang tuslarining nozik farqlarini sezish o'rgatishda bo'lajak rassomlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi ish jarayonida samarali natijalarga erishishga, ko'p ranglarning tuslar sezishga katta yordam beradi (5-a,b rasmlarga qarang).

Ranglarni aralashtirishni optik va mexanik usul bilan amal oshirish mumkin. Teatr sahnasida rangli proyektorlar yordamida optik usul hosil bo'lishini ko'rish mumkin. Masalan, ko'k rangni yashil rangni yo'altirsak moviy rang, ko'k, yashil, qizil ranglarni aralashtirsak oq rang hosil bo'ladi.

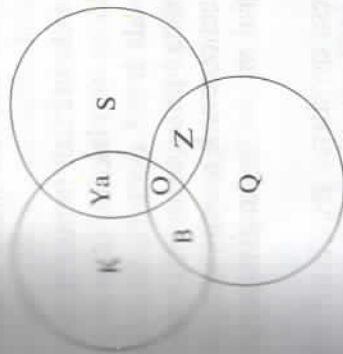
Shuningdek, uch xil — ko'k, yashil, qizil rangdagi oyna shisha plastikalarini bir-biriga nisbatan (14-rasmga qarang) joylashtirsa har xil ranglar paydo bo'ladi.

Mexanik usul bilan ranglar aralashmasini esa rang bo'yoqlar idishida (tekislikda) amalga oshirish mumkin. Bu usuldan rassomlar ko'proq foydalanadilar. Masalan, qizil bo'yoq bilan sariq bo'yoq aralashtirsak zarg'aldoq rang hosil bo'ladi. Bu usul bilan istagancha ranglar jilosini hosil qilish mumkin. Faqat kontrast ranglar aralashmasi yaxshi natija bermasligi mumkin. Masalan, qizil va yashil rang aralashmasi bo'g'i, qoramtir rang hosil qilishi mumkin.

Savollar

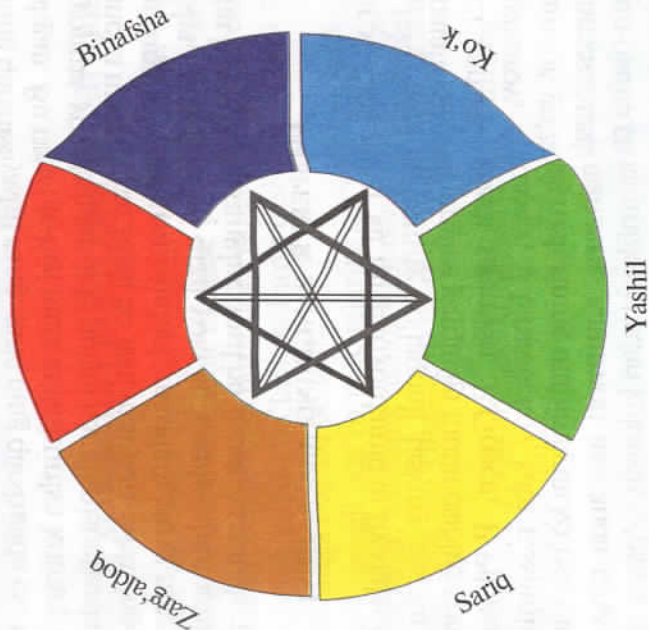
1. Spektir ranglar qanday hosil bo'ladi?
2. Qaysi ranglar spektir ranglar deyiladi?
3. Rang tuslarini qanday hosil qilish mumkin?
4. Ranglar aralashmasining qanday usullari bor?
5. Ranglarni mexanik aralashtirish qanday amalga oshiriladi?

ASOSIY RANG HAMDA RANGLARNI ARALASHTIRISHNING IKKITA ASOSIY USLUBI HAQIDA

K — ko'k, Ya — yashil, S — sariq,
Z — zarg'aldoq, Q — qizil,
B — binafsha, O — oq.

Qizil

Gyote rang aylanasi

Asosiy ranglar: sariq, ko'k, qizil rang boshqa hamma ranglar asosida tashkil qiluvchi hisoblanadi.

Ana shu asosiy ranglar (uch rang) ma'lum darajada aralashtirilgan kulrang (серый) hosil bo'ladi.

Agar rang doirasidagi ikki rangni aralashtirsak uchinchi rang hosil bo'ladi. Masalan, zarg'aldoqni olaylik, bu rang sariq rang bilan qizil ranglar nisbati aralashmasida hosil bo'ladi. Shuningdek, ko'k va qizil rang aralashmasi esa binafsha (фиолетовый) rangdir.

Gyotening "Tabiat rang aylanasi" uchburchak asosida tuzilgan. Agar shu uchburchak uchlarida sariq, qizil va ko'k ranglar joylashtirilgan (12-rasmga qarang).

Ikkinchi uchburchak uchlarida esa qo'shma (tuzilgan) 1-darajali ranglar joylashgan. Ikkala uchburchak bitta olti burchakni tashkil qiladi. Bunda yashil asosiy rang hisoblansa, qolgan ikki rang qo'shma rang ekanligi ko'rinadi. Oltiburchaklarning qarama-qarshi tomonidagi burchaklarini ingichka chiziq bilan tutashtirib chiqsak, bir-biri bilan kontrast, ya'ni qarama-qarshi ranglar yotganini ko'ramiz. Masalan, qizil rang qarshisida yashil rang, sariq rang qarshisida esa binafsha rang joylashgan. Bu ranglar bir-biri bilan aralashtirilsa kulrang hosil bo'ladi. Agar yonma-yon joylashgan ikki rangni har xil nisbatlarda aralashtirib bir qancha tusdagi ranglar hosil bo'lishi mumkin. Shuningdek, qarama-qarshi turgan rang yon tomonidagi, masalan, sariq rang qarshisida binafsha rangni yonidagi qizil yoki ko'k rang bilan aralashtirsak ham qancha har xil tusdagi ranglar hosil bo'lishini kuzatish mumkin.

UCH SPEKTR RANGNING ARALASHUVI

Bir xil rang yoki har xil ranglar yordamidan foydalanib rassomlar xolst tekisligida rang-barang to'laqonli tasviriy asarlar yaratadilar. Haqiqatan, toza, tiniq ranglar yorqinligi mutanosibligi yordamida yaqin bezakli kartinalar ishlash mumkin. P.Gogen, P.Pikasso, A.Bekun, Ch.Axmarov, A.Mirzayev, J.Umarbekov kabi rassomlar asarlarini naqshindor, go'zal rang tuslarining muhimligini ko'rish mumkin.

Impressionistlar manzara, naturmort asarlarida rang va yorug'lik muammolarini rang yorqinlik nisbatlari koloristik to'plami yordamida hal qilganlar.

Ochiq havoda rangtasvir ishlash jarayonida rang va yorug'lik o'zaro ta'sirini tasvirlashda rang tozalik kuchi pastroq va yuqori yorqinlikda

Agar yordamida mayda nuqtachalar hosil qilib tabiiy kenglikdagi ranglar yaratilgan. Bunda quyosh nuri ostida ranglar o'yini to'laqonli bo'ladi.

Ranglar qilib, rangli tasvirda har qanday uslubda yaratilgan an'anaviy usulda ranglar har doim o'z aksini topgan. Faqat uning ozroq yoki ko'proq ranglar ko'rish mumkin. Shuning uchun rangtasvir asosidan ba'zi ranglar kabi rangni ajratib qo'yish mumkin emas. Albatta bu noto'g'ri. Binafsha rangni yaratish jarayonida bo'yoqlarni bir necha qatlamda, bir-biri ustiga qalindroq, quyuproq; quyuproq ranglarni toza, yorqin, har xil kontrastidan foydalanib xolst tekisligida tasvir hosil qiladilar.

Savollar

1. Qanday rang doirasi qaysi ranglar?
2. Uchburchakda qaysi ranglar joylashgan?
3. Kontrast ranglar nima?
4. Kontrast ranglar aralashmasidan qaysi rang hosil bo'ladi?
5. Yonma-yon joylashgan ikki rang aralashmasidan qanday rang hosil bo'ladi?

AYLANTIRGICH YORDAMIDA RANGLARNI ARALASHTIRISH

Aylantirgich doirasiga har xil ranglar nisbatida rangli qog'oz joylashtirib aylantirsak boshqacha ranglar paydo bo'lishini ko'rish mumkin. Masalan, oq qismiga biroz qora rangdagi qog'ozni yelimlab aylantirsak kulrang paydo bo'ladi, kulrang tusi esa oq va qora rangli qog'ozning nisbatiga bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, rangli qog'oz parchalarini qo'yib bir qancha ranglar aralashtirib aylantirsak boshqacha ranglar paydo bo'lishini ko'rish mumkin. Mexanik usulda aralashtirishdan farqli ravishda har bir qancha toza, to'yingan, to'q, och ranglar hosil qilishimiz mumkin.

Mexanik usulda aralashtirsak kontrast ranglar kulrang hosil qilishini kuzatish qiyin emas.

Savollar

1. Aylantirgich apparatida qaysi usulda rang hosil qilish mumkin?
2. Aylantirgich yordamida hosil bo'lgan rangning mexanik usuldan farqi nimada?

RANGLARNI KO'RIB ARALASHTIRISH

Rassomlar ranglarni ko'rib mexanik usulda aralashtirishdan foydalanadilar. Rangtasvir ishlashda esa palitradan foydalanib rang aralashtiradilar va kerakli rang tus hosil qilib tasviriy san'at asar yaratadilar. Shuningdek, pardozlovchilar (malyarlar) ham binolarni bo'yashda tegishli ranglarni aralashtirib bo'yash ishtarini boradilar. Masalan, bir chelak oq bo'yoqqa ozgina yashil va qizil bo'yoq rangini aralashtirilsa oq rangdan o'zgacha jilodagi rang hosil bo'ladi.

Rang aralashtirish ko'nikmasini hosil qilish uchun bir necha amaliy mashq bajarish maqsadga muvofiq. Masalan, qizil rangni oq, kulrang, qora bilan aralashtirib bir necha rang bo'lakchalarini hosil qilib ko'raylik. Qizil rangdan qoragacha bo'lgan ranglar bo'lakchalarini aralashtirganimizda nihoyatda har xil tusdagi ranglar to'yangan ranglar hosil bo'lganini aniqlaymiz.

Bu mashqlar bo'lajak rassomlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, ko'zni rang tuslarining nozik farqlarini sezishga o'rgatadi. Shuningdek, ish jarayonida samarali natijalarga erishishga, ranglarning tusini sezishga katta yordam beradi. Bu qobiliyat rassomlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Savollar

1. Ranglar mexanik usulda qanday aralashtiriladi?
2. Oq yoki qora rangni aralashtirib qanday ranglarni hosil qilish mumkin?

5. BO'YOQLARNI ARALASHTIRISH UCHUN UCH RANG AYLANASI

Bo'yoqlarni aralashtirishning **optik** va **mexanik** usullari mavjud. Optik usulni ko'rib chiqadigan bo'lsak, buning uchun qizil, sariq ko'k rangli shisha bo'lakchasini olaylik. Masalan, sariq shisha oyoq ustiga ko'k rangli shisha oyna bo'lakchasini qo'yib oq qog'ozga qarab yoki yorug'lik o'tkazsak yashil rang paydo bo'lishini ko'rish mumkin. Sariq rangli oyna bo'lakchasiga esa qizil rangli oyna bo'lakchasini

14-rasm. 37

14-rasm. 37

a

b

d

Bir rangga ikkinchi rangni idishda yoki palitrada aralashtirib mexanik rang bo'yoq aralashmasi tayyorlaylik. Sariq bo'yoqqa ko'k rangni qo'shib, yashil rangni hosil qilamiz. Yashil rangni rangli bo'yoqni aralashtirsak ham yuqoridagiday yashil rang hosil bo'ladi. Bu yashil rang optik usulda aralashtirilganidan birmuncha qimmatroqdir. Shuningdek, rang aylanasiidagi boshqa ranglarni ham mexanik usulda aralashtirib ko'rishimiz mumkin.

Sariq rang bo'yoqqa qizil rang bo'yoq aralashtirsak zarg'al rang hosil bo'lishi aniq. Ammo bu ranglar nisbatiga bog'liq bo'sariqqa volki qizilga yaqin tusda bo'lishi mumkin.

Rang aylanadagi asosiy uch rang sariq, qizil va ko'k rang.
Ana shu uch rang asosida boshqa ranglarni hosil qilish mumkin.
Uch rang oraliq'dagi yashil, zarg'aldoq va binafsha ranglar esa asosiy rangdan ikkitasining teng miqdordagi aralashmasidan hosil bo'ladi.

Yā'ni:
qizil+sariq=zarg'aldoq;
ko'k+sariq=yashil;
ko'k+qizil= binafsha.

Bu ranglar miqdorining o'zgarishi asosida boshqa tuslarini ham il qilish qiyin emas. Ana shu tartibda ranglarni aralashtirishning mexan usuli ko'p tarqalgan bo'lib, o'z qulayligi bilan katta ahamiyatga ega

Ikki asosiy ranglarning har xil miqdorda aralashmasidan yoki bu rangga yaqin asosiy rang hosil bo'ladi. Masalan, qizil kamroq sariq rang qo'shilsa toza zarg'aldoq emas qizil-zarg'aldoq hosil bo'lishi mumkin.

Ikki rangning optik aralashmasi oq rangni hosil qilsa, mexanizmdagi aralashmasi kulrangga yaqin.

Agar uch rang asosida topilgan ranglarni rang aylanasiga ta'biy bo'yicha joylashtirib chiqsak, qo'shimcha ranglar rang aylanasini qarama-qarshi tomonlarida joylashgan bo'ladi. Bu ikki rang aralashmasidan ham to'yingan rangdagi qora yoki kulrang hosil bo'lgan bo'lsa, bu ikki rang miqdoriga bog'liq. Qo'shimcha ranglar yonma-yanma joylashganda to'yinganligi kuchayadi.

Bu ranglarning oq yoki qora boʻyoq bilan aralashmasi och yoki qoramtir boʻlib, rang jarangdorligi, toʻyinganligi kamayadi. B

buftalarda rangl ham o'zgaradi. Masalan, har xil tUSDagi sariq rangga o'tgan bo'yoq aralashmasidan yashilsimon rang tuslari hosil bo'lishini ta'minlash mumkin.

[illegible]

bu holatlarni rangtasvir ishlayotganda nazarda tutish kerak.

Sawvollar

- Ranglarni optik va mexanik aralashtirishning farqi nimada?
 Ikki rang aralashmasi qaysi rangni hosil qilishi mumkin?
 Asosiy uch rangni sanab bering?
 Zang'aldoq rang qanday hosil bo'ladi?
 Uch rang asosida boshqa ranglar qanday hosil bo'ladi?

RANGLAR AYLANASI

Uch qirrali shisha prizmadan oq rang o'tkazilsa, u bir necha rangga bo'linishini ko'rish mumkin. Bu kamalak ranglar bo'lib, spektr ranglari deb ataladi. Bu spektr ranglar ketma-ket joylashgan bo'lib, qizil-zarg'aldoq-sariq-yashil-ko'k-moviy-binafsha ranglardan iborat bo'ladi. Ikki chekkadagi ranglarni yonma-yon qo'yib tutashirsak, ularning o'rtasida oq rang hosil bo'ladi. Bu **rang aylanasi** deb yuritiladi (2,3-rasmlarga qarang).

ma-qarshi tomonda yashil rang joylashadi. Yashil rang esa qizil qarshisida joylashganligi aniqlanadi.

bu ranglar optik aralashtirilsa oq rang paydo bo'ladi. Bunday ranglar **qo'shimcha ranglar** deb yuritiladi.

...dagi ko'k yoki binafsha ranglar orqali diametr chizig'ini
...zang ko'k rang qarshisida zarg'aldoq, binafsha rang qarshisida
...riq rang joylashganini ko'rish mumkin. Bu qo'shimcha ranglarni
...da aralashtirsa kulrang paydo bo'ladi.
...munideb...

uningdek, bu ranglar bir-biriga nisbatan kontrast ranglar hisoblanadi.

Biz tabiatni kuzatar ekanmiz dala yoki bog'larda sariq, qizil, yashil, binafsha ranglardagi ochilgan gullarni uchratamiz. Talaranglarga juda boy, har xil nisbatda va har xil turlarda, tuslarda. Alhamdulillah ular nihoyatda go'zal. Masalan, yashil rang ko'k rangga yaqin bo'lgan bunga qo'shimcha rang zarg'aldoq rangga yaqin bo'lishi mumkin. Shunday qilib rang aylanasi bitta rang qarshisida bir necha rang bo'lishi va ular o'ziga xos chiroyli nisbatda hamohang bo'lishi kuzatiladi.

Rang aylanasi 6 ta, 12 ta yoki 24 ta juft rang aylanasi va ko'rish maqsadga muvofiq. Ana shunda ranglar jilosini va kontur ranglar hosil bo'lishining ko'pligini aniqlaymiz.

Savollar

1. Rang aylanasi nima?
2. Kamalak ranglar nima deb ataladi?
3. Spektr ranglarga qaysi ranglar kiradi?
4. Rang aylanasi diametr chizig'idagi ranglar nima deb ataladi?
5. Juft ranglarga qaysi ranglar kiradi?

UCH ASOSIY RANG

Gyote nazariyasi bo'yicha teng yonli uchburchak burchaklari asosiy ranglar — sariq, ko'k va qizil ranglar joylashgan (3-rasm, qarang). Doira ichiga ikkinchi ag'darilgan uchburchak joylashgan bo'lib, bu uchburchak uchlari esa birinchi darajali ranglar o'rin olgan. Ikkala uchburchak olti qirrali uchburchak hosil qiladi.

Ana shu doira ichidagi uchburchak ingichka chiziqlar bilan tutashgan burchaklardagilaridan biri esa asosiy rang, qolgan ikki burchak uchidagi rang esa qo'shimcha (izlab topilgan) birinchi darajali ranglardir. Ingichka chiziqlar bilan tutashgan burchaklardagi ranglar qarama-qarshi yoki qo'shni ranglar (kontrast ranglar) hisoblanadi. Masalan, qizilga yashil, qovoqrangga ko'k, sariqqa binafsha shular jumlasidandir. Shunday qilib, har bir juft rang aylanasi asosida ranglar aylanasi hosil bo'ladi.

Savollar

1. Uchburchak uchlari qaysi ranglar joylashgan?
2. Oltiburchak uchlari qaysi ranglar joylashgan?
3. Asosiy ranglar qaysi ranglar?

ASOSIY RANGLAR YORDAMIDA BOSHQA RANGLARNI YARATISH

Har bir rang aylanasi uch rang asosida boshqa ranglarni yaratish mumkin. Bu asosiy ranglar qizil, sariq va ko'k ranglardir. Ana shu ranglardan biriga ikkinchisini qo'shsak uchinchi rang kelib chiqadi. Masalan, sariqqa ko'k rang aralashtirsa yashil rang hosil bo'lishi mumkin. Shunday qilib, sariqqa qizil rang aralashtirsa zarg'aldoq rang hosil bo'ladi. Qizil rangga ko'k rang qo'shib binafsha rang hosil bo'lishi mumkin.

Yuqoridagi ikki rang aralashmasidan hosil bo'lgan uchinchi rang ranglar ham, tusi ham har xil bo'lishi mumkin. Odam ko'zi qanchalik ko'p tuzil ko'ra bilsa shuncha rang tusini aniqlash mumkin. Masalan, sariq bilan yashil rang orasida yana bir necha sariqqa yaqin yashilsimon rang tusi hosil bo'ladi.

Shunday qilib uch rang asosida yana uch asosiy rang hosil qilingan bo'lsa, ular orasida yana bittadan hosil qilsak, $3+3+6+12$ kabi davom etish mumkin. Shunday qilib, topilgan 12 xil rang asosida har biriga sariq, qizil va kulrang aralashtirib o'n ikki bo'lakchadagi rang tusini hosil qilsak, jami 144 ta rang tusi hosil bo'ladi (5-a, b, d rasmlar).

Shunday qilib, kontrast ranglarni bir-biriga aralashtirib (rang aylanasi diametr chizig'idagi emas, balki uning yon tomonlaridagi) ana bir qancha ranglar shkalasini aniqlash mumkin.

Shu holda 500—600 rang turi va tusini ko'z orqali ajrata olish mumkin. Bu holda rassom palitrasining rang-barangligi va rangga boyligini kuzatish qiyin emas.

Yosh rassomlar uchun bu mashqlar ranglarni yaxshi ajratish va ranglar asoslar yaratishda katta yordam beradi. Rang bilan ishlaydigan rassomlar uchun ham bitta rang orqali shakl va tekislik yaratishda katta imkoniyat yaratiladi. Masalan, plakatda, xona devorlarida, uyum, mashina va boshqalarda estetik jihatdan go'zallik yaratishda muhim zamin bo'ladi.

Savollar

1. Ikki rang oraliqida qaysi ranglar paydo bo'ladi?
2. Qo'shimcha ranglar qanday hosil bo'ladi?

QOQARTIRIB YOKI QORAYTIRIB YUBORISH

Ranglar aylanasiidagi ranglardan biriga oq bo'yoq yoki kulrang bo'yoq aralashtirish asta-sekin ko'paytirib borilsa, asosiy rang bo'yoq bilan sekina oq bo'yoq qo'shilsa yashil tusi biroz o'zgarganligini ko'rish mumkin. Bu rang bo'lakchasidan 12 ta rang tusi bo'lakchasini hosil qilish, eng oxirigisi oq rangda ekanini, oq rang bilan yashil rang o'rtasidagi 10 ta rang bo'lakchasi yashil bo'lib ko'rinsa-da, ularning bir-birlari bilan tuslari farqini kuzatish mumkin.

Agar ana shu yashil rang qora bo'yoq yoki kulrang qo'shib hosil qilinsa, bunda yashil rangning asta-sekin tusi to'qlashgani kuzatiladi.

Shuningdek, rang aylanasiidagi boshqa ranglardan shu tarzda oqaygan va qoraygan rang tuslari hosil qilinadi. Natijada rang aylanasiidagi 12 ta rangdan 36 ta rang tusidagisini aniqlasak, jami 432 ta rang tuslari hosil qilinadi (5-a, b rasmga qarang).

Bu rang tuslari xilma-xilligi nihoyatda chiroyli ranglar ekanligidan bahramand bo'lsak, rang tusini sezish qobiliyatimizni ham yuqori darajaga ko'targan bo'lamiz.

Shuningdek, rang estetikasiga ko'nikma hosil qilamiz.

Savollar

1. Ranglarni qanday oqartirish mumkin?
2. Ranglarni qoraytirish qanday amalg oshiriladi?

KULRANG, QORA VA UMBRA NATURALNIY (УМБРА НАТУРАЛЬНАЯ) BILAN QORAYTIRISH

Yuqoridagilardan ma'lum bo'ladi, rang aylanasiidagi ranglardan biriga kulrang yoki qora bo'yoq qo'shib rang tusini hosil qilishni nisbatan kuzatgan bo'lsak, endi qoraga yaqin ranglarni ham qo'shib rang tuslarini hosil qilishni amalda bajarib ko'ramiz.

Buning uchun ranglardan biri, ya'ni sariq rangga qora rang aralashtirib hosil qilingan rang tuslari murakkab yashilga yaqin ranglar ekanligini kuzatish mumkin.

II BOB

1. RANGLAR AYLANASI (DAVOMI)

Bilamizki, rang aylanasi asosan uch rang: sariq, qizil va ko'k ranglar negizida tuzilgan bo'lib, ular orasida yana uch rang zarg'aldoq, binafsha va yashil rang mavjud. Ammo bu ranglar orasida yana bir nechta rang tuslari bo'lishi mumkin. Shunday qilib, rang aylanasi 6 ta yoki 12 ta rangdan iborat bo'lishi mumkin. Rang aylanasi ikki qismga bo'lgan edik. Bularni issiq va sovuq rang deb atagan edik. Endi rang aylanasiidagi sariq rangdan boshlab sariq zarg'aldoq, zarg'aldoq, zarg'aldoq-qizil, qizil, qizil-binafsha va binafsha ranglar harakat yo'nalishida davom ettirsak, rang tuslari borgan sari to'qroq tusga aylana boshlaganini ko'ramiz. Shuning bilan birga bu guruh issiq ranglar guruhi deb ataladi.

Shu tarzda rang aylanasi davom ettirsak binafsha-bo'k, ko'k-bo'k-yashil, yashil, yashil-sariq turkum ranglar joylashgan bo'lib sovuq ranglar guruhi mavjudligini ko'ramiz. Shuningdek, rang guruhi issiq ranglarga nisbatan quyuvlashganini sezish qiyin emas (3-rasmga qarang).

Rang aylanasiidagi bu ranglar bir-birining ro'parasidagi rang bilan kontrast rangda bo'ladi. Masalan, sariq rang qarshisida binafsha rang joylashgan. Bu ranglar bir xil nisbatda aralashtirilsa kulrang hosil bo'lishi ham bizga ma'lum. Agar rang bo'yoq nisbatlari har xil qilib aralashtirilsa o'zgacha chiroyli ranglar ham hosil qilish mumkin.

Savollar

1. Ranglar aylanasiidagi oltita rang qanday?
2. Issiq va sovuq ranglarning turlari nimada?
3. Nima uchun issiq yoki sovuq rang deb ataladi?

Shuningdek, умбра натуральная (jigarrangga yaqin)ni sariq bilan aralashtirib hosil qilingan rang bo'lakchalarini ko'raylik, guruhda qora rang bilan aralashtirilib topilganiga nisbatan issiq ekanligi va tushlari har xilligi kuzatiladi.

Shu tarzda qolgan boshqa ranglarni ham aralashtirib ko'rib oldingilarga nisbatan tushlari yaqin bo'lsa-da, rangi jihatdan farqlanishi aniq. Bu yo'sindagi mashqlar bo'lajak yosh rassomlarning rang sezish qobiliyatini yanada o'stirishi, yaratayotgan asari esa go'zal ranglar bilan boyib borishi mumkinligini ko'rsatadi.

Savollar

1. Rang tushlari qanday hosil bo'ladi?
2. Rang tushlarini hosil qilishdan maqsad nima?

2. RANGNI HIS QILISH

Tasviriy san'atda rassom o'z ijodida chiziqlar, shakllar va ranglar yordamida asarlar yaratar ekan, bunda rang sezish qonuni alohida ahamiyatga ega.

Odatda ko'rish sezgisi ikki guruhga bo'linadi.

Birinchi guruhga **axromatik** ranglar sezish turkumi: unga qora oq va kulrangning quyuvdan och rang turigacha kiradi (4-rasmga qarang).

Ikkinchi guruhga **xromatik** ranglar sezish turkumi: bunga qora oq va kulrangdan boshqa, ya'ni qizil, qovoq rang, ko'k, moviy, yashil, sariq va boshqa ranglar kiradi (2-rasmga qarang).

Shuni ham aytish kerakki, axromatik rangga faqat toza oq, toza kulrang va toza qora rang kiradi. Qiyinchilik bilan farq qiladigan qizilroq, ko'kimtir yoki sarg'ishsimon ranglar xromatik ranglar hisoblanadi.

Nyutonning ranglarni aralashtirishdagi alohida izlanishlari tubandagi asosiy qonunlarga bo'ysunadi:

1. Har bir xromatik rangda boshqa bir xromatik rang mavjud bo'lib, ularning aralashmasidan axromatik rang paydo bo'ladi.

Bunday juft ranglar bir-birga qorishiq (kontrast) bo'ladi, ular qo'shimcha ranglar deb ataladi. Masalan, sariq rangga binafsha rang, qizil rangga yashil rang, yashil rangga olcha rang va boshqalar.

3. O'zining rang bo'lmagan ikki rangning aralashmasi uchinchii rang rangi (oraliq) paydo qiladi. Qizil va ko'k rang aralashmasidan o'rtacha rang hosil bo'ladi, ko'k va sariq rangdan yashil rang hosil bo'ladi va boshqalar.

4. Aralashma rang aralashtirilayotganida uning spektr turkumiga bog'liq emas. Ya'ni, aralashtirilayotgan rang boshqa ranglar aralashmasidan tuzilgan bo'lishi ham mumkin.

Masalan, sariq bilan qizil rang aralashmasi sariq yoki qizil spektr rangga mos kelishidan qat'i nazar qovoq rang hosil qiladi.

ko'zning spektr sezishi. Odam ko'zi axromatik va xromatik ranglarning o'rtacha xil rang tusini farq qila oladi. Shuning bilan birga ko'z o'rtacha sezuvchanlik darajasidagi spektrning (binafsha, zangori, moviy, yashil, sariq, toza oq, qizil) 180 xil rang tusini aniqlay oladi.

Inson ko'z orqali atrofidagi ma'lumotni qabul qilib oladi. Ko'z katalakchalari qatlami juda sezgir bo'lib, nerv markazi qalamchalari bilan bog'langan. Qorong'ilikda ko'z atrofi-muhtni oq-qora (axromatik) rang tushlarida qabul qiladi. Kunduz kuni esa ko'p rangli (xromatik) tushdagi tasvirni ko'radi.

Savollar

1. Axromatik rang qanday paydo bo'ladi?
2. Uch qonunning bir-biridan farqi nimada?
3. Odam ko'zi necha rang tusini aniqlay oladi?

RANGLARNI HIS QILISHDA KO'ZLARING XUSUSIYATI

Rassomlar ishida (ijodida) ranglarning bir-biriga ta'siri muhim ahamiyatga ega.

Chexoslovakiyalik olim Yan Evangelist Purkinye (1787—1869) ko'p sinovlar yordamida yorug'lik o'zgarishiga qarab har xil shakl rangi yorqinligi va rang to'ldiruvchi uzunligi o'zgarishini aniqladi. Har xil yorug'lik o'zgarishi ko'zimiz spektr sezuvchanligi bilan bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, yorug'likdan qorong'ilikka o'tganda ko'z ham shunga qarab moslashadi yoki adaptatsiya hosil bo'ladi.

Shunday qilib, yorug'likdan qorong'ilikka o'tganda ko'z oldimizda qizg'ish-zarg'aldoq spektr ranglari quyuvlashganini va yashil-ko'k ranglar esa oqarishini ko'ramiz. Masalan, qizil atirgulni va ko'k gulni

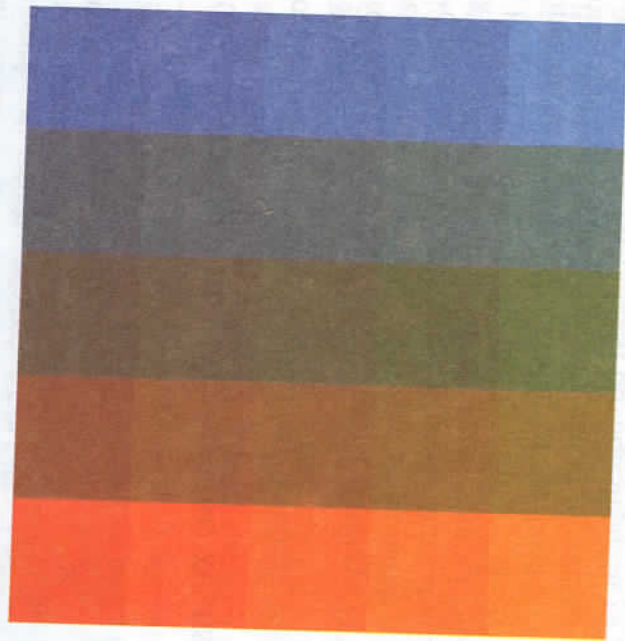
ikki xil darajadagi yorug'likda taqqoslab ko'raylik. Bu tajriba natijasi kechqurun qizil atirgul qoramir bo'lib ko'rinsa, ko'k gul ancha oqishroq ekanligining guvohi bo'lamiz.

Kontrast tevarak-atrof rangli fon ta'siri ostida hosil bo'ladi. Rang kontrasti rang tusi tozaligi va yorqinligini rang sezish o'zgarishi ta'siri ko'rish mumkin. Rang o'zgarishini qarama-qarshi rang fonda namoyish etadi. O'zaro ta'sir kuchini oshirishda sezishimiz mumkin. Masalan, kulrang doira bo'lakchasi oq rang fonda to'qlashadi, qora fonda esa oq rang. Shunga e'tibor berish kerakki, rang o'zgarishi qo'shimcha rangli yo'nalishida hosil bo'ladi. To'q-qizil rang qo'shimchasi yashil rang sariqligi esa ko'kdir.

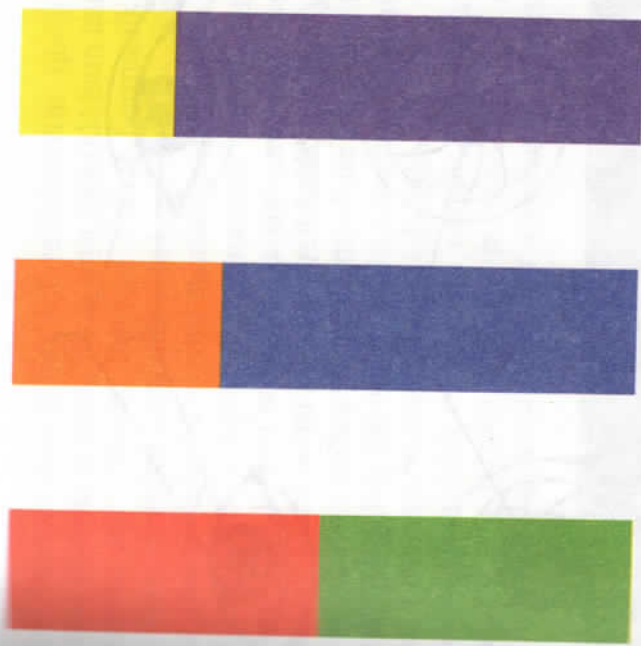
Shuni hisobga olish kerakki, qaysi rang ko'proq yuzani olib, shu rang kontrasti ta'siri kuchlidir. Masalan, agar katta qizil tekislik kichkina yashil rang bo'lakchasi bo'lsa, qizil rangga nisbatan kontrast ta'siri ko'proq bo'ladi (15-a, b rasm).

Savollar

1. Ranglarni his qilishda ko'zlarning xususiyati nimada?
2. Ranglarga ko'zning ko'nikmasi qorong'ilikda qanday hosil bo'ladi?

15-a rasm.

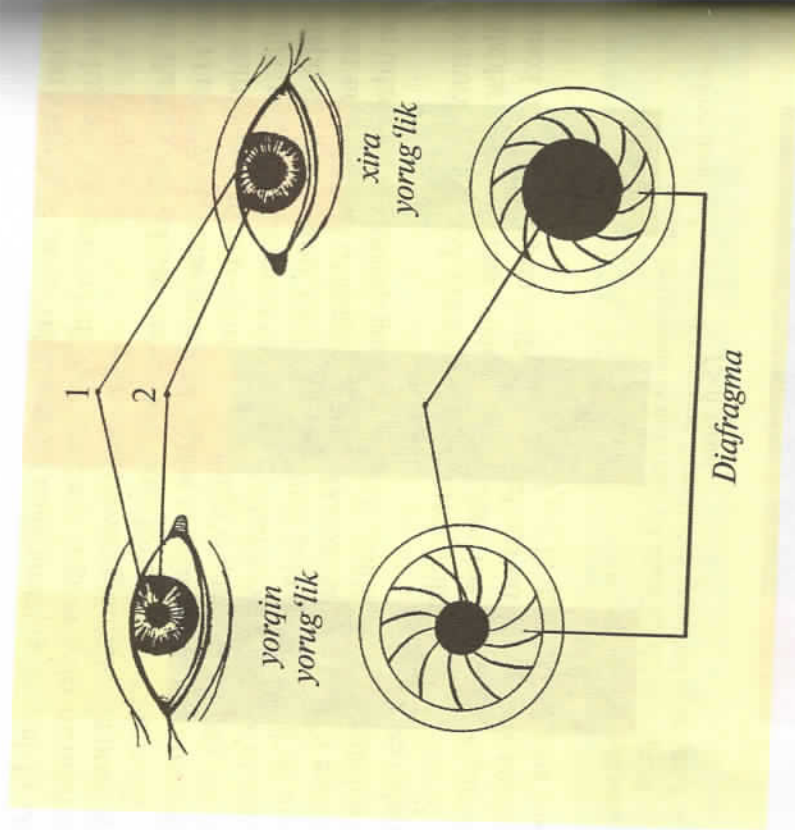
15-b rasm.

ADAPTATSIYA (KO'NIKMA, KO'NIKISH)

Biz yorug'likdan qorong'i xonaga kirar ekanimiz ancha vaqtgacha shakllar tusi va rangini aniqlay olmaymiz. Chunki odam ko'zi darrov ko'nika olmaydi. Shuningdek, qorong'ilikdan yorug'likka chiqqanimizda ham ko'zimiz birmuncha qisilib, atrof-muhitni anglay olmaymiz. Bu holat adaptatsiya — ko'nikish deb ataladi (16-rasm).

Hakkala holatda ham biz shakllarning rangi va tusini birmuncha aniqlay olmaymiz. Buning uchun biroz ko'zimizni chiniqtirib kuzatishga to'g'ri keladi. Shu holatda avvalo faqat tus farqlarini anglay olamiz, keyinchalik ranglar farqini aniqlaymiz. Ammo nozik farqlarini keyinchalik anglashimiz mumkin.

Ba'zi hollarda rassomlar bajarayotgan asarlariga birmuncha ko'zni qalab qaraydilar. Bu esa asarni yaqqolroq umumlashtirib ko'rishga, katta-kichik tusalarni aniqlashga yordam beradi.

16-rasm.

RANGLARDA KONTRAST KO'RINISHLAR

Kartinda issiq va sovuq ranglar qarama-qarshi kelishi tabiatda yorug'lik va soya ranglarga asoslanadi. Tabiatda yorug'lik sovuq rang bo'lsa, soya issiq rangda bo'ladi va aksincha. Tekis yoritilgan yuzda yoki xira tekislikda ham issiq va sovuq ranglar yonma-yon turishi mumkin.

Biron rang yoki rang bo'lakchani kuzatganimizda rang kontrast qonuniyati asosida uning chegarasida qarama-qarshi rang hosil bo'ladi. Kontrast rang sezgidan tashqari yorug'lik nuri ta'sirida ham hosil bo'ladi. Ya'ni, quyoshli qish kuni qor soyasi ko'k rangdali, osmon refleksi, sarg'ish-zarg'aldoq quyosh nuri bilan yoritilgan qor rang kontrastini (ko'k) hosil qiladi. Yoz kunlari soylarning yorqin ko'k nilobi va binafsha ranglarda ko'rinishi ham kontrast rang tasavvurini hosil qiladi.

Bu buyumlarning har xil reflekslarini tasvirlashdan tashqari, xolat yuzasidagi yorug'lik va soya joylarida ham issiq, sovuq ranglar jilvasini aks ettiradi. Bularga e'tibor bermaslik ranglar tabiatini soxtalashtirishga olib keladi, tabiiy idrok qilishimizga xalaq ta'ar qiladi. Yorug'lik va soya qismlarda issiq va sovuq ranglar yonma-qarshiligi nafis tasviriy mahoratning zarur shartlaridan biridir. U garmonik kolorit hosil qilishga xizmat qiladi (17-rasm).

Shunday qilib, boy va har xil o'zaro reflekslar, umumiy yorug'lik holat va ranglar holati, asosiy yorug'lik manbaining spektr turkumi ta'siri, kontrast ranglarning o'zaro ta'siri narsalarning jami rangini tashkil etadi, bir-biriga bog'laydi va yaqinlashtiradi.

Ranglarning koloristik asosi — bu ranglar birligi prinsipidir. Kartinadagi bo'yoq ranglar birligiga bo'ysundirilmasa u doim rangsizlik bilan ajralib, jami bo'yoqlar gammasiga begona bo'lib

17-rasm. I.N.Kramskoy. "Soyabon ostidagi ayol".

qoladi. Shuning uchun kartina yoki etudga biron-bir rang berish boshqa ranglar koloriti bilan bog'lash muhim. Umumiy rang ohang bilan bog'lanmagan rang xolost sathidan chiqib ketadi, qo'shimcha begona bo'lib, tasvirning umumiy rang tuzilishini buzadi. Katta rang koloritini hal qilmaslik kartinaning qisman bo'linib ketishi kompozitsiya yechimiga salbiy ta'sir qiladi. Ma'lum yorug'lik va holatini ko'rsatib bermaydi.

Kolorit va rang munosabatlari qonuni shaklni chiziqlar orqali proporsiyalar birligida ko'rsata bilish, uning relyefini, materiallarning fazoviy makonini aniqlash o'rab olgan jismlarga, har xil vaqtda yorug'lik holati va har xil ob-havo sharoitini sezish kabilardan iborat bo'ladi.

Savollar

1. Adaptatsiya (ko'nikma) nima?
2. Issiq va sovuq ranglar ta'siri nimada?
3. Kontrast ranglar qanday hosil bo'ladi?

TONLARNING QALIN VA OG'IRLIGI

Rangshunoslikda rang qalinligi yoki quyuvqligi deganda rang to'yinganligini ham tushunish mumkin. Ya'ni, rang aylanasiida sariq rangdan binafsha ranggacha rang tusining qalinligi, to'qligi mashqlardan kuzatsak, sariq rangga oq bo'yoq qo'shib ham bo'lgan rang tustlari ham bunga misol bo'la oladi (5-a, b rasm) qarang).

Tabiatda kech kirishini kuzatib ko'raylik. Quyosh botishidan oldin tabiat nisbatan yengilroq (ochroq) rangda bo'lsa, quyosh ufqqa botayotganda ranglar ham quyuvqlashgani va og'irlashayotgani kuzatish qiyin emas. Hatto oq qog'oz bo'lakchasi quyosh botishidan oldin qanday tusda edi-yu, quyosh botayotganda oq qog'oz kulrangsimon ko'rinishga kirganligini kuzatish mumkin. Albatta tabiatdagi rang o'zgargani yo'q. Faqat bizning ko'zimizga ranglar nisbati shunday ko'rinadi, xolos.

Qorong'i kecha yoki oydin kechada ham ko'zimiz ilg'ab olgan ranglar bir-biriga nisbatan, ammo qoramtir va quyuvqlashgan rang tustlarida ko'rinadi. Bunday holatlarni kuzatish bizning tasavvurimizni boyitadi.

Shuningdek, tabiat qo'ynida rangtasvir yaratish mashqlari rang yaratish qobiliyatimizni boyitadi, ular orasidagi ranglar tusini hosil qilish mashqlari esa bilimimizni yanada oshiradi. Masalan, ikki xil rangni biri, kunduz kuni quyosh charaqlab turgan manzara, ikkinchisi, oydin kecha tasvirlangan manzara misoli fikrimizni shakllantirishi mumkin (6-10-rasmlarga qarang). Ikkala manzaradagi ranglarni qiyoslashtirsak, bir-biridan ranglar farqini anglash qiyin emas. Bu misoldagi tustlar qalinligi (quyuqligi) va tus, rang og'irligi bizni dalildir. (15-a, b rasmga qarang).

Savollar

1. Rang tustlarining qalinligi nima?
2. Rang tustlarining og'irligi nimada?

3. RANGNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Lak surkalgan moybo'yoq tasviriy asar rangi porloq va yorqin bo'rinadi, lak surkalmagani esa aksincha. Moybo'yoqda ishlangan kartina yuzi rang-barang qo'yilgan bo'yoq fakturasini odam ko'zi

Ba'zi ranglarning sun'iy yorug'likda o'zgarishi

Tabiiy yorug'likdagi rang	Elektr yorug'ligida bo'yoq, rangning o'zgarishi
Oq	Sarg'ishsimon kulrang
Kulrang	Qizg'ishsimon kulrang
Sariq	Oqarib ko'rinadi
Zarg'aldoq	Qizg'ishsimon zarg'aldoq
Qizil	Quyuvqsimon qizil
Binafsha	Qizg'ish binafsha
Nilobi(havorang)	Yashilsimon havorang
To'q-ko'k	Qoraga yaqin

yaxshi qabul qiladi. Kartina rangi sun'iy yorug'likda tabii yorug'likdagi boshqacha ko'rinadi. Sun'iy yorug'lik quyosh nuri nisbatan ko'k va binafsha nurlarni juda kam beradi. Shuning uchun ham sun'iy yorug'likda hamma ranglarning tusi o'zgaradi.

BO'YOQ RANGNING KUCHI

Matoda inson portretini tasvirlayotgan rassom shu kishining xarakteriga mos rang kuchini har doim ham bera olmasligi mumkin. Naturaning rang kuchini aniqlash bizning rangni idrok qilish qobiliyatimizga bog'liq.

Inson chehrasiga qaraganimizda, uning haqiqiy rangini atrofdagi muhit, ya'ni yorug'lik ta'siri, masofa ta'siri kabilarda ko'ramiz.

Kechqurun, oydinda va sun'iy yorug'likda rang sifati albat o'zgaradi. Yorug'lik rangi inson chehrasi atrofidagi hamma rang o'ziga bo'ysundiradi, natura rangini biroz kuchaytiradi. Masalan, elektrning zarg'aldoq nurida oq rangli mato oq bo'lib ko'rinadi. Ammo uning issiq rangi unchalik emas. Haqiqatda matoda oq rang tarafdagi miqdori katta emas.

Elektr yorug'ligidagi oq mato zarg'aldoq rang tarqatish apelsinning kunduz kuni tarqatayotgan rangidan kuchlidir. Agar bu oq matoni kechqurun yoki elektr yorug'ligida tasvirlamoq bo'lsak, uni albatta yorqin va to'q rangda oq bo'yoq aralashtirmasdan tasvirlash kerak. Biz ishlayotgan portret rang gammasida oq bo'yoq ko'p ishlatdik uning tabiiy koloritini aniqlay olmaymiz.

Surikovning "Menshikov Berezovkada" kartinasida rang gammasi hamjihatligini, yaqqolligini ko'rish mumkin. Kartinaning barcha qismlari yorug'lik shartlariga bo'ysundirilgan. Oq bo'yoq ishlatilgani sezilmaydi.

Kolorit har doim ham rang kuchi asosiga qurilmay, balki neytr ranglar, rang tusi va natura ranglari munosabati asosida qurilishi ham mumkin. Bu holat Serov va boshqa rus realist rassomlari asarlarida aks etgan. Charaqlagan quyosh nurida natura rangi oqarib, ularda orasidagi farq darajasi kamayadi yoki yo'qoladi. Bulardan ham rassom tasvirning haqqoniy va jozibali chiqishida mahorat bilan foydalanishi mumkin.

Bu rasmlar nafis tasviriy san'atda rang yorqinligini yoki bo'yoqlar charaqlab turishini xush ko'rsalar, ba'zilar oqish-xira va uncha kuchli bo'lmagan ranglarni ma'kul ko'radilar. Ammo ranglilik, bo'yoq kuchi, oqish-xiralik kolorit qimmatini oshirmaydi. Haqiqiy kolorit ma'lum yorug'likda natura rangini tasvirlash, tabiat koloritini va obrazni ochib berish bilan bog'lash rassom uchun muhim ahamiyatga ega.

Asavollar

1. Sun'iy yorug'likda rang qanday o'zgaradi?
2. Oq rang qanaga ko'rinishga ega?
3. Rang kuchi nimada?

RANG XUSUSIYATLARI

Birinchi navbatda, bir buyumni boshqasidan ajratib turadigan rang tusi **sifati, yorug'lik** va **to'yanganligi** singari uchta jihat bilan tanishish zarur bo'ladi. Rangtasvirning haqqoniyligi rassomning bu uchta jihatni to'g'ri talqin eta olishiga bog'liq.

Yosh rassomning rang tusi, sifati yoki yorug'ligiga qaraganda uning to'yanganligini farqlashi qiyinroq bo'ladi. Shuning uchun ular tabiatdagi ashyolarning doimiy rangini (masalan, daraxtning to'yganligini) to'g'ri ifodalashga qiyinaladilar. Rang munosabatlarini to'g'ri belgilash uchun ashyolarning uch xususiyatiga ko'ra qiyoslash zarur bo'ladi. Bunda naturaning yorug'ligi va to'yanganligiga e'tibor beriladi.

Rangning asosiy xususiyatlari bilan amalda tanishish uchun ularni oddiy ashyolarda (meva, sabzavot, matolar va h.k.) ko'rish zarur bo'ladi.

Rang, tus va to'yanganligi turlicha bo'lgan ashyolarni o'rganish va qiyoslash uchun talabalar rang shkalasini tuzishlari lozim. Bunda rangning eng to'qidan boshlab kulrangga tomon tusi kamaytirib boriladi.

Bu mashqlardan tashqari tabiiy yorug'lik tushib turgan uncha qurakkab bo'lmagan naturadan chizgi olinadi. Bu mashqning vazifasi bundaki, deyarli bir xildagi dog'lar ko'rinishida ashyolar orasidagi uchta rang xususiyati bo'yicha talqin etiladi.

Quyosh yorug'ligining nur tarqatish uzunligi va rangi xil xildir. Yorug'lik to'liqlinining uzunligiga qarar ekanmiz, u ko'zimizga ta'sir qiladi va shu bois u yoki bu rangni sezamiz.

Quyosh nurining spektriga kiruvchi ranglar tubandagi to'liqliniga to'g'ri keladi (mmk.da):

Binafsha (фиолетовый)	400 – 430
Ko'k (синий)	430 – 470
Zangori (голубой)	470 – 500
Yashil (зелёный)	500 – 535
Sariq (желтый)	535 – 595
Qovoqrang (оранжевый)	595 – 620
Qizil (красный)	620 – 700

Odam ko'z nuri quvvatini rang ko'rinishi sifatida nur to'liqlinidan 400 dan 760 manometrgacha qabul qila oladi. Spektir ranglar tarqalishi doirasidagi to'liqlin uzunligi o'ltchov birligi manometr (mm) 1.110 – 3 mk (mikron) 1.10 – 6 mm (millimetr).

Savollar

1. Rangga sun'iy yorug'likning ta'siri nimada?
2. Ranglar sun'iy yorug'likda qanday o'zgaradi?
3. Rang kuchi nima?

RANG QALINLIGI VA YENGILLIGI

Rang qalinligi va yengilligi deganda ranglar to'yinganligini haq anglash mumkin. Ranglar aylanasiidagi spektir ranglar esa to'yin rang darajasida bo'lishi aniq. Bu ranglarni yanada qalinlashtirish mumki Buning uchun qora yoki umbra натуральный (jigarrangga yaqin bo'y) qo'shsak, shuningdek, boshqa ranglardan ham foydalansa rangdorlik darajasini yo'qotmasdan qalin rang hosil qilish qiyin em Ranglarni yengillashtirish esa oq, kulrang va tegishli boshq ranglarni ham qo'shib hosil qilinadi.

Rang tusini saqlagan holda og'ir va yengil rang hosil qilish qiyin em Ranglar nisbatida aralashmalar tayyorlash mashqlarini o'qitish bunga erishish mumkin.

Ranglarning qalin va yengilligini amalda ko'rish uchun 30x40 sm hajmli oq qog'oz bo'lakchasini planshetga tekis tortib, uchta to'rtburchak (5x10sm yoki 7x15 sm) qilib qalam bilan chizib chiqiladi (18-a, b, d, e, f, g, h, i, j rasmlar).

Keyin akvarel bo'yoqlardan birini idishda eritib, to'g'ri burchaklardan birini tekis qilib bir marta bo'yab chiqamiz. Ikkinchisi uchun chiqishini ham tekis qilib bo'yab chiqamiz.

Ikkinchi va uchinchi bo'lakchani yana bir marta, ya'ni ikki qatlam qilib bo'yab chiqamiz. Ikkinchi bo'lakcha birinchi bo'lakchadan albatta farq qiladi. Ya'ni, to'qroq bo'lishi mumkin. Shunday qilib, uchinchi bo'lakchasi yana bir marta (jami uchinchi marta) bo'yalgan tekis bo'lakcha oldingilardan yanada to'qroq qalinligini kuzatish qiyin emas.

Shunday qilib, bir xil rangga bo'yalgan uchta rang bo'lakchasini hosil qildik. Bular bir-biridan yorqinligi va to'yinganligi bilan farq qiladi. Shuningdek, yengil rang bo'lakchasi va rang jihatidan qalinlashganini hosil qilgan bo'lamiz. Shu tartibda boshqa ranglarni hosil qilish maqsadga muvofiq.

Shu yo'sinda topilgan ranglar o'ziga xos jiloda murakkab ranglar guruhiga kiradi. Bu ranglarni hosil qilish yuqori malaka talab qiladi va o'quvchini ilhomlantiradi, yanada ko'proq ranglar jilosini topishga undaydi, samarali san'at asarlarini yaratishga imkoniyat yaratadi. O'quvchi o'z ustida qanchalik ko'p mashq qilsa rang ko'ra bilish qobiliyati yanada oshadi, bo'lajak rassom va boshqa shunga o'xshash mutaxassislar uchun mukammal zamin bo'ladi.

Savollar

1. Ranglarning qalin va yengilligi nimada?
2. Yengil ranglar qanday amalga oshiriladi?
3. Qalin rangning yengil rangdan farqi nimada?

RANGLARNI YAQINLASHTIRISH YOKI UZOQLASHTIRISH

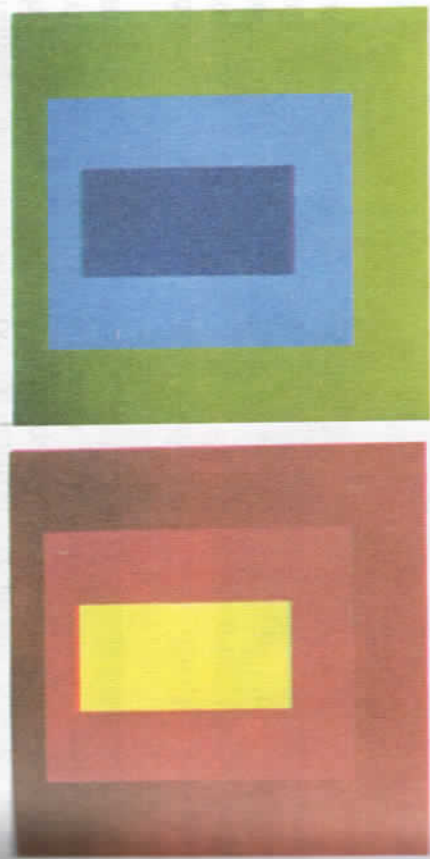
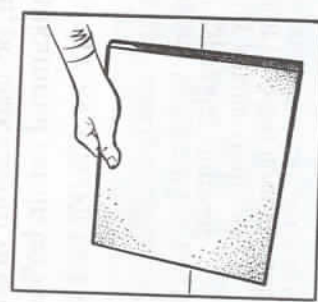
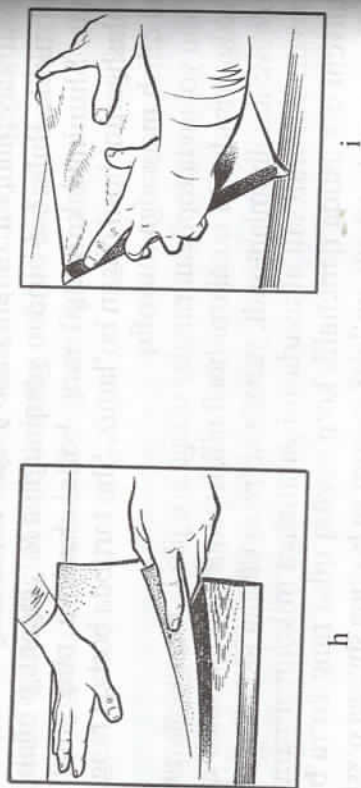
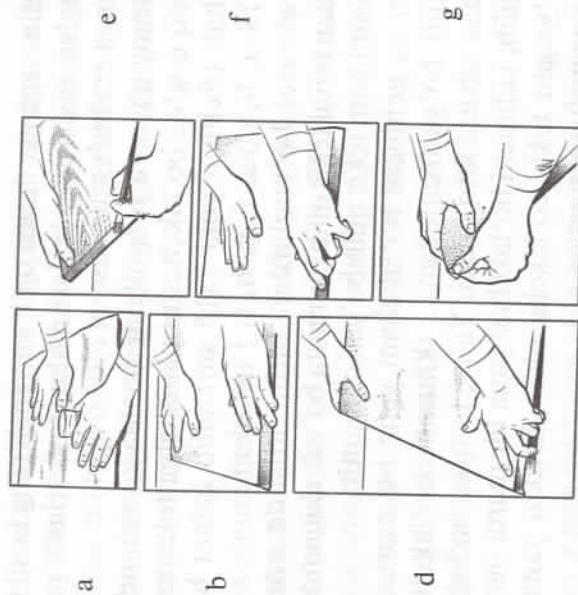
19-a,b rasmda bir xil o'Ichamdagi uchta doira tasvirlangan. Ular bir tutqaga yaqin ko'rinsa, boshqalari yotgan tekisligidan uzoqda bo'ladi. Albatta bu holat ularning rangi bilan bog'liq.

Bizga yaqini qizil rangdir, qizilga nisbatan birmuncha uzoq rang – sariq rangdir. Undan ham uzoqda esa kulrangdir. Ranglar orasida yaqin yaqini qizil doiracha bo'lib, u oldinga chiqayotgandek bo'ladi. Bu esa ranglarga xosdir. Bizdan uzoqlashayotgan ranglar esa sovuq ranglardir. Rassomlar bu faoliyatdan foydalanib tekislik yuzasida chuqurlik taassurotini hosil qilishi mumkin (19-a,b rasm).

javollar

1. Qanday ranglar yaqin ranglar hisoblanadi?

2. Qanday ranglar uzoq ranglar hisoblanadi?

4. RANG VA FAKTURA

Rang surilgan buyum, shakl va tekislik yuzasi har xil, g'adir-budir yoki silliq bo'lishi mumkin. Shu yuzaga qarab bir xil rang bilan bo'yalgan silliq yuzadagi rang tekis, jozibali ko'rinishga ega bo'ladi.

Faktura deganda buyum, shakl va tekislik yuzasining sifatini tushunamiz. Masalan, chinni yuzasi, emal bo'y oq bilan bo'yalgan chelak, lagan, moybo'y oq, guash, akvarel bo'y oq bilan bo'yalgan yuzalar farqi nazarda tutiladi.

G'adir-budir tekislik yuzasidagi rang esa yorug'lik tushishi bilan o'zgarib turishi mumkin. Ba'zan jozibador, ba'zan esa xiravon ko'rinishda bo'ladi. Chunki notekis yuza qiya yoritilganda nur o'zgarib, soya hosil qiladi. Masalan, olma rangini to'rlab pishgan qovun rangi yuzasi bilan taqqoslab ko'raylik, fakturaga qarab ranglar ham har xil ko'rinishda bo'ladi.

Guash bo'y oq bilan bo'yalgan yuza tekisligi moybo'y oq bilan bo'yalgan yuza tekisligidan albatta farq qiladi.

Guash bo'y oq bilan bo'yalgan yuza tekislik yaltiramaydi va yumshoq ko'rinishda bo'ladi. Nur qaytarish xususiyati past.

Moybo'y oq bilan bo'yalgan tekislik yaltirashi mumkin. Ayniqsa, lak surilgan tekislik (masalan, kartina). Chinni buyumlar rangi ham tiniq va silliq bo'y oq, yaltiroq yuzaga ega. Akvarel bo'y oq bilan bo'yalgan tekislik albatta qog'oz sirtining sifatiga qarab har xil bo'lishi mumkin. Shuningdek, tekis bo'yalgan bo'lmazligi ham mumkin.

Shuningdek, faktura bo'yash usullariga ham bog'liq. Tekis yoki notekis qilib ham bo'yalishi mumkin. Chinni idishlar, mashina, xo'jalik buyumlari tekis qilib bo'yalgan yuzaga misol bo'lsa, badiiy asar turlaridan rangtasvir ko'p rangli va fakturasi har xilligi bilan ulardan farq qiladi. Rangtasvirda faktura turi, ya'ni bo'yalish turi, usuli muhim ahamiyatga ega.

Savollar

1. Rang bo'y oqlarining fakturasi nima?
2. Rang bo'y oqlarining bir-biridan farqi nimada?

BUYUM (SHAKL) RANGNING PERSPEKTIVADA O'ZGARISHI

Biz tabiat qo'ynida bo'lganimizda uzoqdagi buyumlarni ko'zimizga nisbatan unchalik aniq ko'ra olmaymiz. Ular qandaydir ajralib turganidek bo'y oq ko'rinishda. Bizdan uzoqdagi buyumlarni har xil qatlami o'rab olganligi uchun bizga ko'rinishi borgan sari har xil bo'y oq ko'rinishda. Ya'ni uzoqdagi tog', daraxt, qor kabilar har xil har xil ko'rinishda ko'rinishi mumkin. To'g' rang esa och rangda, daraxt rangdagilar esa to'g'roq bo'y oq ko'rinishda.

Ranglarning cheksiz o'zgarib ko'rinishiga kun vaqt va havo holati ta'sir qiladi. Kechqurun quyosh nuri havoning qalin qatlamini qiya bo'y oq qiladi. Shu sababli quyosh nuri yorug'ligi kamayadi. Quyosh botish arafasida qizil, sariq ranglar jilosini ko'ramiz. Tevarak-atrof buyumlari qizil-sariq ranglar bilan yoritiladi, soyalari esa kunduz kunidan farqliroq, sovuq ranglar jilosida ko'rinishi mumkin.

Rangli buyum (shakl)lar o'zgarishini kuzatar ekanmiz, har xil ranglar uzoq masofada har xil o'zgaradi (20-rasm).

20-rasm. R. Xudayberganov. "Dalada oqshom".

Agar quyosh bizning orqamizda bo'lsa, uzoqdagi to'q rang och tusda ko'rinadi. To'q ranglar bizdan qanchalik uzoqda bo'lsa shunchalik yorug' bo'lib ko'rinadi.

Oq rang bizdan uzoqlashgan sari o'z oqligini yo'qota boshlay va sariq qovoq rangga aylana boshlaydi. Bu holatni bulutli yoz kunlari kuzatish mumkin.

Yashil rang bizdan uzoqlashgan sari o'z rangini kuchli o'zgartiradi va zangori tusga kira boshlaydi (9-rasmga qarang).

Rang yorug'lik bilan yoritilishiga qarab o'zgarishi mumkin. Kechqurun chiroq yorug'ligidan sovuq ranglar (ko'k, zangori, yashilroq, ko'k rang o'z quyuligini yo'qotadi, binafsha rang qizilroq bo'lib ko'rinadi. Qizil rang quyulashadi, och sariq rang esa oqaradi oq rang esa sariq bo'lib ko'rinishi mumkin.

Bu ranglarning o'zgarishi har xil yoritilish xususiyatiga bog'liq. Rassom o'z asarlarini yaratayotganda albatta shu o'zgarishlarni e'tiborga olishi kerak.

Savollar

1. Qaysi ranglar yaqinlashtirilgan ranglar hisoblanadi?
2. Qaysi ranglar uzoqlashtirilgan ranglar hisoblanadi?
3. Havo perspektivada ranglar qanday o'zgaradi?
4. Tabiat qo'ynida uzoqdagi ranglarga nima ta'sir qiladi?

MOYBO'YOQ BILAN ISHLASH (AMALIY MASLAHATLAR)

Moybo'yoqda ham suvbo'yoqdagi kabi uzoq muddatli ishlashga kirishishdan avval postanovkadan uncha katta bo'lmagan etud¹ ishlab olinadi, kompozitsiya va asosiy rang munosabatlari aniqlanadi. Bundan tashqari, moybo'yoqda ishlash uchun avvaldan chizmatasvir ishi ham bajariladi, bunda asosiy shakllargagina e'tibor beriladi, ikkinchi darajali jihatlar tushirib qoldiriladi. Ammo tasvirning kompozitsion joylashuvi aniq bo'lishi lozim.

¹Etud – qisqa muddatda, bir yo'la ishlangan rangtasvir.

Moybo'yoqqa kirishishdan avval naturadagi ranglar farqi diqqat bilan o'rganiladi, ashyolar rangi qiyoslanadi. Yoritilganlikning umumiy ta'siri va rang holati aniqlanadi.

Tabiiy jarayonida doim munosabatlar asosida fikrlash lozim, ashyolar ranglari chog'ishtiriladi, yorug'lik va soyadagi ranglarning munosabatlari o'rganiladi.

Chizmatasvirdan so'ng mato yuzasiga yengil bo'yoq beriladi. Bunda asosiy tus va rang munosabatlari belgilab olinadi.

Moybo'yoq jarayonida bir ashyo ustida to'xtab qolish mumkin. Tez-tez undan bunga o'tib turish kerak. Talaba ashyoning har bir darajada yoritilganligini ko'rib uni yoritishga kirishib ketadi, natijada esa qo'shni bo'lgan joyni quyulashtirish lozim bo'ladi.

Etud ustida ishlayotganda rang munosabatlari umumlashgan holda olish zarur. Tasvir xona devorlaridan aks etayotgan yorug'lik bilan yoritiladi. Yorug'lik xususiyati xona devorlarining qanday rangga bo'yalganligiga bog'liq.

Yirik plandagi yorug'-soya va rang munosabatlari topilgach, har bir ashyoning yorug'-soyasini shakllantirishga o'tiladi. Har bir ashyo deyarli bir xilda bo'yalgandek, barcha ashyoning har tomoni bir xilda yoritilmaydi, shuning uchun rang bir xilda bo'lishi mumkin emas. Orqa matoni ham rang orqali barcha buklamlarini to'g'ri ifodalash zarur.

Rangtasvir ishlash chog'ida barcha rang jihatlarini ko'zdan qochirmaslik zarur. Albatta, ikki, uch rang jihatlariga ega bo'lgan holatlarni nigohan qamrab olish qiyin, ammo bu rang jihatlarini qiyoslab borish kerak bo'ladi.

Naturadan har qanday ishni yakunlagandan so'ng uni umumlashtirish zarur. Yetarli darajada ishlanmagan yoki ortiqcha yorug' yoki quyulashdirilgan joylar yumshatilishi kerak. Ayrim joylarning chegarasini belgilash va mayda qismlarga ishlov berish talab qilinadi. Moybo'yoq bilan quyidagicha ishlash talab qilinadi:

1. Moybo'yoqni aralashtirish. Moybo'yoq bilan ishlash jarayoni nihoyatda murakkab hisoblanadi, bu, ayniqsa, suvbo'yoqdan o'tilganda seziladi. Suvbo'yoqda qog'ozning rangi ahamiyatli bo'lsa, moybo'yoqda oq mato yuzasining ahamiyati yo'q.

Tabiatda yetti xil rang mavjud: qizil, pushti, sariq, yashil, havorang, ko'k, binafsha. Asosiy bo'yoqlarni qo'shish orqali boshqa ranglar hosil qilinadi.

Moybo'yoq oq bo'yoq qo'shish bilan yorqinlashtiriladi. Shuning uchun rangtasvirchi asosiy bo'yoqni oqlash yo'li bilan boshqarilgan rang ko'rinishlariga ega bo'lishini bilishi zarur.

Ba'zan bo'yoqlar bir-biriga qo'shilgach, yorqinligini yo'qotib Amalda oq va qora bo'yoqni toza holda qo'llab bo'lmaydi. Qora rang boshqa ranglar bilan mohirona aralashtirib nozik ranglar olishi mumkin.

Moybo'yoq bilan ishlash chog'ida etudnikda besh xildagi bo'yoq belila, sariq, ko'k, qizil, qora bo'lishi yetarli. Bu besh bo'yoqda tabiatda mavjud barcha ranglarni hosil qilish mumkin.

2. Moybo'yoq bilan faqat quruq yoki nam yuzada ishlanadi, yannam yuzada ishlash mumkin emas. Qurimagan joyga bo'yoq berilsa, rangini yo'qotadi. Biron joy o'zgartirilishi kerak bo'lsa, bo'yoq pichoq (мастихин) bilan qirib olinadi. Bo'yoq qurib qolgan bo'lsa, ustidan kartoshka yoki sarimsoqpiyoz surilib, so'ngra boshqa bo'yoq beriladi.

3. Bo'yoqni pala-partish berish mumkin emas. Bu shakl makon, hajmning buzilishiga olib keladi. Quyuq berilgan bo'yoq asarni tomoshabinga yaqinlashtiradi, yupqa va tekis berilgan uzoqlashtiradi. Osmon tasvirida yupqa berilgan bo'yoq samarali bo'ladi. Bo'yoq maydoni kattaligi etud yoki surat kattaligiga mos bo'lishi zarur. Mahobatli rangtasvirda rang dog'lari qamrovi alohida ahamiyatga ega.

4. Rassom palitrasi¹. Palitrada bo'yoqlarning har birining o'ziga mos joyi bo'lishi lozim, shunda rassom e'tiborini ko'proq naturaga va matoga qaratishi mumkin. Iliq rangli bo'yoqlar odatda yuqori qismga joylashtiriladi, sovuq ranglilari pastroqqa, belila esa har qanday o'rinda turaverishi mumkin.

5. Palitra rangi. Odatda rassomlar jigarrang yoki oq rangli palitradan foydalanadi. Ammo palitra rangi natura joylashayotgan fonga mos kelmaydi. Ba'zan palitrada rang to'g'ri tanlangandek bo'ladi, lekin matoga tushgach o'zgarib qoladi. Qanday palitradan foydalanilmasin, oq matoga berilgan dastlabki bo'yoq quyuq va kirga o'xshaydi. Tajribasiz rassom darhol uni yorqinroq qilishga intiladi. Natijada butun tasvir oqarib ketadi. Shuning uchun ham palitra rangi imkon qadar mato rangiga mos bo'lgani maqsadga muvofiq.

¹Palitra — bo'yoq aralashtiriladigan taxtacha.

6. Matoga gruntovka berishdan avval ramkaga tortiladi. Matoni tortib qo'yilsa, u osilib qoladi, bu bo'yoq qatlamining yorilib ketishiga olib keladi. Mato ramkaga nisbatan 3–4 sm kengroq olinadi, rang iplari yo'nalishi ramka chetlariga parallel bo'lishi zarur. Ramkaga har tomondan barobar tortiladi.

7. Matoni gruntlash. Grunt ikki elementdan: yupqa yelim qatlami va bir necha bo'yoq qatlamidan iborat bo'ladi. Yelim qismi bo'yoqni matoga singib ketishdan asraydi. Yelim bir yoki ikki qatlam qilib tortiladi. Grunt bo'yoq mato yuzini tekislaydi, tegishli rangni hosil qiladi. U 2–3 qatlam qilib beriladi.

Asvollar

1. Moybo'yoq boshqa bo'yoqlardan qanday farqlanadi?
2. Moybo'yoq bilan ishlashda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Moybo'yoq bilan qanday bosqichlarda ishlash mumkin?

RANG BILAN ISHLASHDA RASSOM QOBILIYATI

Agar talaba naturada rang va rang-tus munosabatlarini ko'ra olsa, hali u yaxshi asar yaratoladi degan gap emas. U mahorat bilan yelim ashyolarning yorug' — tusidan nusxa olishi, ularning hajmini ham berishi mumkin, ammo makonning moddiyligi, yoritilish holatini bera olmaydi.

Realistik rangtasvir mahoratini egallash uchun uning ikki asosiy xususiyati mohiyatini tushunib olish zarur. Shundagina yosh rassom xarakteristikani yaxshi egallaydi va uning har ishi takomilga erishib boraveradi.

Birinchi xususiyati shundaki, naturadan rangtasvir, uning hajmiy, makoniy va moddiy sifatleri tabiatning rangin munosabatlarini nigohiy obrazlarga mutanosib o'tkazish ranglar o'yinidan iborat bo'ladi. Etudda berilayotgan rang munosabatlarining mohiyati nigoh bilan qabul qilinayotgan munosabatlar mohiyatidan kelib chiqadi. Zero etudning rang munosabatlarining tuzilishi yoritilganlikning umumiy tus va rang holatini hisobga olib amalga oshiriladi. Munosabatlar bilan ishlash metodi rangtasvir ta'limining asosiy qonuni hisoblanadi.

Ikkinchi xususiyati shundaki, natura ashyolari rang munosabatlari ularni yaxlit idrok etishni chog'ishtirish bilan belgilanadi. Natun rang munosabatlarini yaxlit ko'rishga erishmay uning tasvirini natijasida yoritib bo'lmaydi. Aynan shu ikki xususiyatlarga erishish natijasida tasvirning to'laqonli, ta'sirchan ranglar munosabatlari yaratish mumkin.

Ta'limning dastlabki paytidanoq munosabatlar metodi bilan ishlash zarur. Har bir rangni aynan va boshqalardan ajratib nuxsalar mumkin emas. Bunday nuxsa ko'chirishda ranglarning o'zaro aloqasi ularning farqini bilib bo'lmaydi. Bunday nuxsa olish natijasida jonliq bo'yoqlar bir-biriga nisbatan olinadi. Rangtasvirdagi ranglar atrofi muhit bilan solishtirish asosida topiladi va ular proporsion munosabatlarda tasvirlanishi mumkin.

Savollar

1. Naturadan ishlashda tus nisbatlari qanday aniqlanadi?
2. Rang bilan ishlashda qanday xususiyatlar mavjud?

RANGTASVIRDA MUTANOSIBLIK (PROPORSIYA)

Munosabatlar qonuni – bu rassomlarning kashfiyoti emas. Munosabatlar qonuni – bu atrof-muhit, uning shakli, rangi, borliqni nigoh bilan idrok etish fiziologiyasi va psixologiyasi qonunidir. U faqat naturani emas, balki chizmatasvirni, tusli va rangli tasvirni idrok etishda rassom tasavvurida (tegishli tarzda) namoyon bo'ladi.

Atrofimizdagi narsalar faqat konstruktiv qurilmasi bilanгина emas, balki o'zining mutanosibligi bilan ko'z oldimizda namoyon bo'ladi. Mutanosiblik – bu kattaliklar (o'lchamlar) munosabatidir. Biz “baland uy yoki past qurilma”, “ozg'in yoki semiz odam” deganimizda o'lcham nisbatlari, xarakteri mutanosiblik xususiyatini nazarda tutamiz.

Turmushdagi barcha ashyolar balandligi, eni, kattaligi jihatidan bir-biridan farq qiladi. Shuning uchun ham naturmort, portret, inson tanasi kabilar tasvirlanayotganda ular bir-biriga nisbatan olinadi.

portret, portret san'atida yuz, bosh va tananing umumiy mutanosibi, o'lchamlar nisbati, xususiyatlariga e'tibor beriladi. Naturani ko'ra olish va undagi kattaliklarni mutanosib ravishda yuzada ifodalash o'zining muhim vazifasi hisoblanadi.

Shunday qilib tasvirdagi har bir ashyoning o'lchamlar nisbati mutanosibligi qog'ozda to'g'ri joylashtirilsa tomoshabin har bir rangni tanib oladi. Negaki uning tafakkurida ana shu narsa haqidagi tasavvur avvaldan shakllangan.

Ma'lumki, rassom har bir narsani tabiiy kattaligida tasvirlashi kerak emas. Tasvirda ularning o'lchamlar nisbati mutanosibligini berish kifoya qiladi. Inson boshini 2–3 marta katta yoki 20–30 marta kichraytirilgan holda tasvirlash mumkin. Televizor ekranida barcha narsa bir necha barobar kichraytirilgan bo'lsa, kinoekranda kattalashtirilgan bo'ladi. Ammo har ikkala holatda ham tasvirlar haqqoniy idrok etiladi.

Biz uchun odatiy bo'lib qolgan voqeilikdagi shakl va obyektlarning o'lchamlar nisbati buzilsa haqqoniy tasvirga ega bo'lmaymiz. Agar 10 marta kichraytirilgan uy oldidagi odam suratga olinsa u nihoyatda katta ko'rinadi, ichkaridagi ashyolar o'lchami kattaytirilsa, odam illyutga o'xshab qoladi.

Xulosa qilib aytganda, narsalarni tabiiy holatda chiza turib ularni aynan tabiiy kattaligida tasvirlash shart emas, faqat qog'ozda kattalikni bir-biriga nisbatan to'g'ri berish kifoya qiladi.

Shuni ham aytish kerakki, buyum va shakllar bir nuqtadan turib qaralgandagi, ya'ni perspektivadagi o'lchamlari nisbatini saqlagan holda tasvirlashni nazarda tutmoq kerak (10-rasmga qarang).

Odatda shakllar o'lchami tasvirlanayotganda, asli(natura haqiqiy o'lchami)ning o'lchamidan kichikroq tasvirlanadi. Shuning uchun shakllar guruhiining umumiy o'lcham birligini tanlash vazifasi turadi. Ana shunda buyum va shakllarning o'lchamlari nisbati bir-biriga mos kelib, tasvir haqqoniy o'xshashi mumkin. O'lcham nisbati munosabatlari idrok qilish qonuni faqat chizmatasvirda emas, balki rangtasvirda ham muhim ahamiyatga ega (2, 4-rasmlarga qarang).

Savollar

1. Rangda mutanosiblik nima?
2. Shakllar mutanosibligi qanday amalga oshiriladi?

RANGTASVIR HAMDA RANG (BO'YOQ)DA ISHLASH NAZARIYASI

Rangtasvir savodxonligi nazariyasini doimiy ravishda o'rganib borish tasviriy san'at ta'limi muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim shartlardan biri hisoblanadi. Rangtasvirning mustahkam nazariyasi qonun-qoidalariga tayanibgina yosh rassom amaliy ko'nikmalarni egaga bo'lishi va ijod yo'liga kirib borishi mumkin. "Nazariya amaliyotga kirib borgan kishi, – deb yozadi Leonardo da Vinchi, kompassiz yo'lga chiqqan dengizchiga o'xshaydi va qayot ketayotganligini o'zi ham tuzukroq anglab yetmaydi. Amaliyot hamisha yaxshi ishlab chiqilgan nazariyaga tayanishi lozim, nazariyasiz rangtasvirning muvaffaqiyatini hech qachon ta'minlab bo'lmaydi".

Rangtasvirchi rassom D.N.Kardovskiy quyidagilarni yozgan e'lonida: "... san'atni o'rganayotganlar ifoda usullari va qoidalariga bo'y olinishi, ularning qonuniyatlarini bilishi lozim".

Tasviriy san'at tarixida rangtasvirga o'rgatishning amaliyoti bilan bog'liq katta tajriba to'plangan. Uslubiy adabiyotda texnik va texnologik maslahatlar bilan boyitilgan qimmatli ma'lumotlar to'plangan. Nazariyaga kelsak, bu sohada tarixiy meros yetarli emas.

Keyingi yillarda tasviriy savodxonlik nazariyasini o'qitishga ko'proq e'tibor berilmoqda. Bir qator uslubiy qo'llanmalar chop etildi, ularda chizma mahoratining ayrim nazariy yo'nalishlari yoritib berildi. Xususan, yorug'-soya, ranglar, havoyi perspektiva qonuniyatlari shular jumlasidandir. Ammo bu qo'llanmalarning mazmuniga e'tibor beriladigan bo'lsa, ma'lum yetishmovchiliklarni ko'rish mumkin. Gap shundaki, talaba yoritish, muhit, havoyi perspektiva asosida narsalar rangini qanchalik tushunib va anglab yetmasin, u haqiqiy rangtasvirchi bo'lib yetisha olmaydi. Negaki ularning barchasi bilan chizmatasvir va rangtasvir nazariyasining asosiy masalalarini hal etib bo'lmaydi.

Rassom tafakkur butunligini ko'rish orqali anglash qobiliyatiga ega bo'la boshlagandagina realistlik rangtasvir mahoratini egallashga kirishadi. O'nlab mashhur rassomlarni tarbiyalab yetishtirgan tajribali rassom-pedagog D.N.Kardovskiy ta'biri bilan aytganda, "ham postanovkada va ham ish jarayoniga rahbarlik qilayotganda rang

muvozanatlarini to'g'ri topishga e'tibor berish muhimdir... Har vaqt muvozanatlar asosida tafakkur yuritish va ishlashga o'rganish zarur". Ta'lim jarayonida talabalar eng avvalo rangtasvirning tus va ranglar muvozanati va ularni belgilash usulidek asosiy qonunni egallashlari zarur. Aynan shu rangtasvir nazariy kursining asosiy mohiyatini ifodalaydigan etishi zarur.

Ulardan tashqari rangtasvir ta'limining nazariy kursi tarkibiga rangtasvirning rangtasvirdagi yetakchi roli, havoyi perspektiva, yorug'-soya qonunlari, tasviriy yuzada tasvirlanayotgan ashyolarning hajmiy, rangli, makoniy sifatlarini yetkazish qoidalari, tasvirning tus va rang muvozanatligiga erisha olish singari masalalar ham kiritilishi zarur.

Chiziqlar va bitta rangda (bo'yoqda) ham ajoyib portret yoki natijaga erishish mumkin.

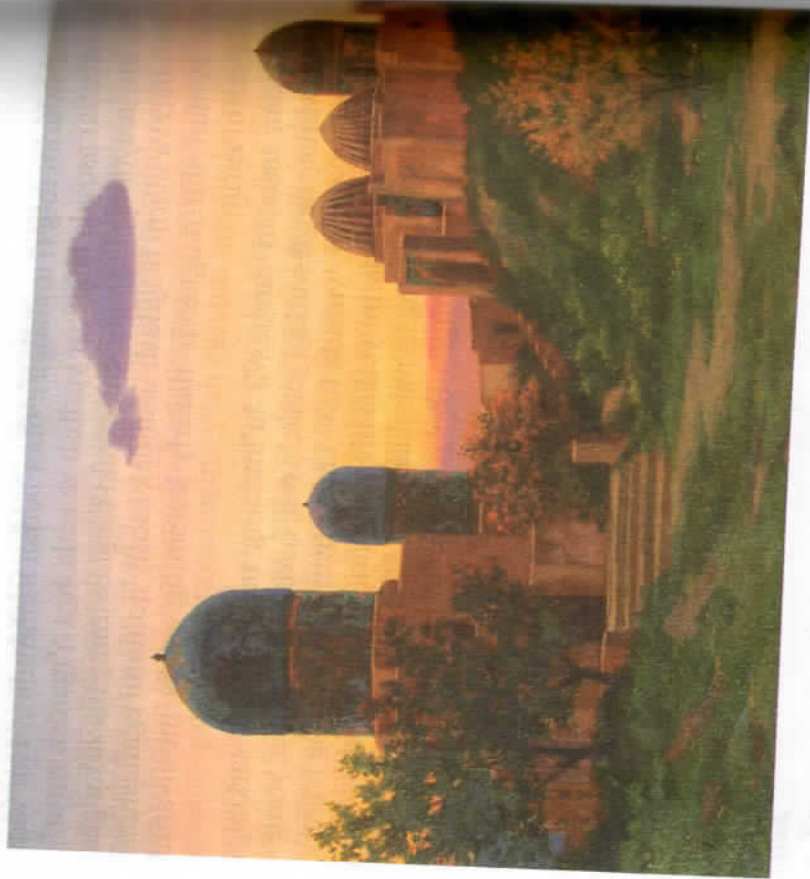
Ammo realistlik dastgohli rangtasvirda rangli, havoyi va borliqni haqiqiy tasvirlash tili, usuli tasviriy san'atning negizi hisoblanadi.

Hajmini, materialini, buyumlarining bir-biri bilan bog'liqligini rang perspektivada, yorug' va soyada, shuningdek, rangda kuzatamiz, ko'ramiz. Material va hajm idrok qilish shakl yuzasining rang-barangligi va yorug' – soyaning xilma-xilligiga bog'liq. Shakl ranglari ko'zimizdan o'tib o'tayotgan sari o'zgarib, birinchi plandagisi ikkinchi plandagisidan farq qiladi. Shuning uchun ranglar kuchi, tusi ham o'zgaradi (21-rasm).

Biz hayotda kuzatgan narsalar rangini xolstda yoki qog'ozda aks ettirayotganimizda ularni go'zal, ta'sirchan qilib yaratishimiz mumkin. Biz bunday narsalarning (shakl) rangini emas, ularni bizning ko'zimizga qanday ko'rinishini hisobga olgan holda tasvirlaymiz. Ya'ni, jismlarni havoyi perspektiva orqali ko'ringan ranglar yordamida aks ettiramiz. Bizga ko'ringan ranglar jism haqiqiy rangidan ancha farq qilishi mumkin. Barcha ko'ringan jism rangi uning yaqin yoki uzoqda turishiga, rangiga, yorug'lik kuchiga va tevarak-atrof ta'siriga ham bog'liq. Shuning bilan birga ravshanligi, rangi va rang tuyg'unlik kuchi ham o'zgaradi.

Savollar

1. Rangtasvirdagi nazariyani amaliyot bilan bog'lash qanday amalga oshiriladi?
2. Rassom uchun nazariy bilim nima beradi?
3. Nazariy bilimning rangtasvirdagi roli qanday?

21-rasm. R.Xudayberganov. "Kechki sokinlik".

RANGTASVIRDA GUASH BILAN ISHLASH

Guash suvli — yelimli bo'yoq bo'lib, akvarel bo'yoq'idan katta farq qiladi, oq qog'oz, karton, faneralarga ishlanganda yuzani tekis berkitadi, ashyolarning tag rangi ko'rinmaydi, akvarelda esa qog'oz rangi bo'yoq ostidan ko'rinib turadi, guash quyuq qilib suriladi. Guash asosan plakat, panno, katta xalq amaliy san'atini bajarishda qo'l keladi. Shuning uchun ham biz rangshunoslik fani amaliy vazifalarini bajarishda guashdan foydalanamiz.

Guash bilan ishlangan suratlar ob-havo sharoitiga qarab 30 minutdan 3 soatgacha vaqt ichida qurishi mumkin. Guash bo'yoq'ini ikki xil ko'rinishda Leningrad zavodi ishlab chiqaradi (44 to'plamda), bu plakat guashdir. Badiiy fon ham ikki xil ko'rinishda chiqariladi. Bu tashkilot chiqarayotgan mahsulot o'zining oliy sifati bilan ajralib

turadi. Bu bo'yoqning rangi yorqin, jozibali va o'z rangini yaxshi saqlaydi. Bu guash bo'yoq'i quyoshga chidamliligi jihatdan 3 qismga bo'linadi.

1-qism. Quyosh nuriga juda chidamli (5 ball), guash qutisida akkita qizil yulduzcha bor.

2 — guash quyosh nuriga chidamli, guash qutisida ikkita qora yulduzcha bor (4 ball).

3-qism. Guash quyosh nuriga chidamliligi kuchsiz (2 ball), qutichada yulduzcha yo'q.

Savollar

1. Guash bo'yoq'ining tarkibi qanday?
2. Guash bo'yoq'ining boshqa bo'yoqlardan farqi nimada?

RANG ESTETIKASI

Garmoniya so'zi grekcha ("гармония") bo'lib, bog'lovchi, hamohang (созвучие, соразмерность) degan ma'noni beradi. Umuman, garmoniya deganda qismlarning umumlashgan, o'zaro bog'langanligini aks ettirishi tushuniladi (22-rasm).

Teng miqdorda aralashtirilgan asosiy sariq va ko'k ranglardan yashil rang hosil bo'lib, bu rang inson ruhini ko'taradi.

Qo'shimcha baqlajon (ультрамарин) rang yashil-sariq hisoblansa, kontrast rang qovoq rang. Qo'shimcha binafsha rang sariq-yashil, kontrast esa toza sariq rang hisoblanadi. Ba'zan kontrast rang tushunchasini soddalashtirib, qo'shimcha rang deb ham yuritiladi.

Rassomlar buyum rangi tushunchasini "lokal rang" deb yuritadilar. Lokal rang — bu yorug'likda o'zgaraydigan, buyum rangiga xarakterli, "хотиповый" rang, tuslanmaydigan, tekis ranglar hisoblanadi. "Umuman, kartinadagi rang buyum-shaklning aynan o'z rangi emas. Kartinadagi rang rassomning his qilib, boyitib aks ettirilgan ranglar majmuasidir", — deydilar N.N.Volkov, R.M.Ivenson. — Rang — bu ko'zingizga ko'ringan rang, ammo ko'rishimiz mumkin bo'lgan rang emas".

Rassomlar qoramtir va och rang bo'yoq majmuasidan foydalanib, eng yorqin rang ko'rinishini hosil qilishlari mumkin. Rang his qilish

22-rasm. I.Ye. Repin. "Kompozitor M.P.Musorgskiy portreti".

qablatlarini kuzatish yordamida yorqinliklarning rang-barangligini ko'ramiz. Rassomlar tabiatda (пленер) rangtasvir ishlayotganda ranglarni aynan o'zini ko'chirmay, balki sun'iy ravishda ranglar yorqinligini, tusini nisbatlarda saqlab kolorit hosil qilib asarlar yaratadilar. Kartinada tomoshabin tomondan ranglarni his qilishida tabiatdagi ranglarni his qilishidan farqliligi rassomning muvafqiyatidir. Shuning uchun ham kartina naturadan farq qilishi lozim. Rang rassom tomonidan yaxshi tashkil qilinsa va rassom ehtirosiga monand bo'lsa, kartina ta'sirchan bo'lishi mumkin.

Ranglar garmoniyasi umumiy prinsiplardan biri, ranglar tusining bir-biriga yaqinligi va o'zaro qo'shimcha ranglar majmuasidan hosil bo'lishidir. Ranglar garmoniyasi nisbati har xil bo'ladi. Ular kombinatsiyasi shu ranglarga juda yaqin, har xil tusdagi to'la rang kontrasti yoki ular orasidagi ranglardan tashkil qilinishi mumkin (23-rasm).

Ranglar garmoniyasini quyidagi misolda ko'ramiz:

Ko'k-qovoq rang	}	Qizil- sariq-ko'k
Binafsha-sariq		Gilos rang- sariq-moviy
To'q-qizil (gilos rang) yashil		Qizil- yashil- ko'k
Ko'k-yashil-sariq		Sariq- binafsha-qovoq rang
Moviy rang-qizil		

Ranglar garmoniyasi nisbatini o'rganishda axromatik (qora va oq) ranglar go'zalligini esdan chiqarmaslik kerak.

Ma'lumki, naqsh san'atida (gilam, chit, kulolchilik, arxitektura, qurilish, sanoat va boshqalar) ranglar garmoniyasi nisbati to'g'ri ishlatilganini ko'ramiz. Ammo rassomlar badiiy asar yaratish jarayonida kompozitsiya va kolorit obraz uchun zarur bo'lsa rang garmoniyasidan hamda garmoniya bo'lmagan ranglardan foydalanishi mumkin.

Savollar

1. Rang garmoniyasi nima?
2. Rang koloriti va estetikasi deganda nima tushuniladi?

ILOVALAR

1-ilova

Bo'yoq rangining fon ta'sirida o'zgarishi

Rang	Fon rangi	Bo'yoq rangining optik o'zgarishi
Qizil	Sariq	Binafsha-qizil
-----	Ko'k	Zarg'aldoq-qizil
-----	Zarg'aldoq	Ko'kimtir-qizil
-----	Yashil	To'q-qizil
Sariq	Qizil	Yashilsimon-sariq
-----	Ko'k	Zarg'aldoq
-----	Qora	Yorqin sariq
-----	Zarg'aldoq	Yashilsimon ko'k
-----	Binafsha	To'q-sariq
Ko'k	Qizil	Yashilsimon ko'k
-----	Zarg'aldoq	Quyuc ko'k
-----	Kulrang	Qizg'ish ko'k
-----	Oq	To'q-ko'k
Zarg'aldoq		
Yashil		
Binafsha		
Oq	Qizil	Yashilsimon oq
-----	Sariq	Binafshasimon oq
-----	Zarg'aldoq	Ko'kimtir oq
-----	Yashil	Qizg'ish oq
Kulrang	Qizil	Yashilsimon
-----	Ko'k	Sarg'ish
-----	Sariq	Ko'kimtir
-----	Yashil	Qizilsimon
-----	Zarg'aldoq	Ko'kimtir

23-rasm. V.A.Tropinin. "A.A.Obolenskaya portreti".

Rangning sun'iy yorug'lik ta'sirida o'zgarishi

Tabiiy yorug'likda bo'yoq rangi	Sun'iy yorug'likda rang tusining o'zgarishi
Oq	Sarg'ish tusdagi oq
Kulrang	Qizg'ish tusli kulrang
Sariq	Oq rangga yaqin
Zarg'aldoq	Qizg'ish tusli zarg'aldoq
Qizil	To'yingan qizil
Binafsha	Qizg'ish tusli binafsha
Yashil	Ko'kintir yoki sarg'ish tusli yashil
Zangori	Yashilsimon tusli zangori
To'q-ko'k	Qoramtir rangdan farq qilmaydi

Moybo'yoq turlari

Quyidagi jadvalda berilgan yulduzhalar soni uning yorug'likka chidamliligini ko'satadi: uch yulduzcha — yuqori chidamli, ikki yulduzcha — o'rtacha, bir yulduzcha — past yorug'likka chidamli. Moybo'yoqlarni saqlash muddati ishlab chiqarilgan kundan boshlab uch yil.

№	Moybo'yoq nomi	Yorug'likka chidamliligi
1.	Белила цинковые — оқ	***
2.	Станционная желтая — sariq	*
3.	Кадмий лимонный — sariq	***

Fon ta'sirida rangning o'zgarishi

Rang	Fon tusi	Rangning optik o'zgarishi
Qizil Qizil Qizil Qizil	Sariq Ko'k Zarg'aldoq Yashil	Binafsha-qizil Zarg'aldoq - qizil Ko'kintir-qizil To'q-qizil
Sariq Sariq Sariq Sariq Sariq	Qizil Ko'k Qora Zarg'aldoq Binafsha	Yashilsimon-sariq Zarg'aldoq Rang quyuvlashadi Yashilsimon-ko'k Kuchli-sariq
Ko'k Ko'k Ko'k Ko'k	Qizil Zarg'aldoq Kulrang Oq	Yashilsimon-ko'k Quyuv ko'k Qizg'ish-ko'k Timqora
Zarg'aldoq Zarg'aldoq Zarg'aldoq Zarg'aldoq Zarg'aldoq	Qizil Sariq Yashil Binafsha Qora	Yashilsimon-sariq Kuchsiz yashil Qizg'ish Och-zarg'aldoq Kuchli yorug'
Yashil Yashil Yashil Yashil	Qizil Ko'k Qora Zarg'aldoq	To'q-yashil Och-yashil Quyuv yashil Ko'ksimon-yashil
Binafsha Binafsha Binafsha Binafsha	Ko'k Yashil Kulrang Oq	Yashilsimon-qizil Qizil-binafsha Qizg'ish-ko'k Yorqinroq ko'rinadi
Oq Oq Oq Oq	Qizil Sariq Zarg'aldoq Yashil	Yashilsimon-oq Qizg'ish-oq Ko'kintir-oq Qizg'ish - oq
Kulrang Kulrang Kulrang Kulrang Kulrang	Qizil Ko'k Sariq Yashil Zarg'aldoq	Yashilsimon Sarg'ish Ko'kintir Qizg'ish Ko'kintir

4.	Кадмий желтый-светлый – saŋiŋ	***
5.	Кадмий желтый средний – saŋiŋ	***
6.	Кадмий желтый темный – saŋiŋ	***
7.	Кадмий оранжевый – zarg'aldoq	***
8.	Золотисто-желтая "ЖХ" – tillarang	*
9.	Охра светлая – turpoq rang	*
10.	Охра золотистая – turpoq rang	***
11.	Смена натуральная – turpoq rang	***
12.	Арзеканская желтая – saŋiŋ	**
13.	Тандзутская желтая – saŋiŋ	**
14.	Марс желтый прозрачный – jigatang	***
15.	Кадмий оранжевый – красный – qizil	***
16.	Кадмий красный светлый – qizil	***
17.	Кадмий красный темный – qizil	***
18.	Кадмий пурпурный – qizil	***
19.	Тиондиг розовая – qizil	*
20.	Краплак красный светлый – qizil	*
21.	Краплак красный темный – qizil	*
22.	Кобальт фиолетовый светлый – binafsha	**
23.	Кобальт фиолетовый темный – binafsha	**
24.	Охра красная прозрачная – qizil	***
25.	Охра красная – qizil	***
26.	Английская красная – qizil	***
27.	Индийская красная – qizil	***
28.	Венецианская красная – qizil	***
29.	Шахназарская красная – qizil	***
30.	Гутаннарская красная – qizil	***
31.	Серпуховская красная – qizil	***
32.	Капут-мортум светлый – jigatang	***
33.	Капут-мортум темный – jigatang	***
34.	Сиена темная – jigatang	***
35.	Гутанкарская фиолетовая – binafsha	***
36.	Марс оранжевый прозрачный – zarg'aldoq	***
37.	Цхалтубская красная – qizil	***

38.	Охра темная – turpoq rang	***
39.	Агракская красная – qizil	***
40.	Марс коричневый светлый – jigatang	***
41.	Марс коричневый темный прозрачный – jigatang	***
42.	Кудиновская коричневая – jigatang	***
43.	Умбра темная – jigatang	***
44.	Феодосийская коричневая – jigatang	***
45.	Хотыновская коричневая – jigatang	***
46.	Умбра натуральная – jigatang	***
47.	Ван-Дик коричневый – jigatang	***
48.	Кобальт зеленый светлый – yashil	**
49.	Марганцево-кадмиевая зеленая – yashil	***
50.	Окись хром – yashil	***
51.	Кобальт зеленый темный – yashil	***
52.	Виридоновая зеленая – yashil	***
53.	Волконсонг – yashil	**
54.	Зеленая "ФЦ" – yashil	***
55.	Хром-кобальт сине-зеленый – yashil	**
56.	Хром-кобальт зелено-голубой – zangori	**
57.	Маргенцевая голубая – zangori	**
58.	Церелеум – zangori	***
59.	Кобальт синий светлый – ko'k	***
60.	Кобальт синий средний – ko'k	***
61.	Кобальт синий темный – ko'k	***
62.	Кобальт синий спектральный – ko'k	***
63.	Ультрамарин светлый – ko'k	**
64.	Ультрамарин темный – ko'k	**
65.	Голубая "ФЦ" – zangori	**
66.	Виноградная черная – qora	***
67.	Персиковая черная – qora	***
68.	Звенигородская черная – qora	***
69.	Тиондиг черная – qora	**
70.	Подольская черная – qora	***

TASVIRIY SAN'AT ATAMALARINING IZOHLI LUG'ATI

Avtoportret (*grekcha* – outos – o'zimga) – rassom o'z-o'zini tasvirlagan portret. Bu holda rassom ham, tasvirdagi shaxs ham bir kishining o'zidir.

Aksent (*lotincha* – accentus – urg'u) – tasviriy san'atda rang, tus, chizim yoki buyum, shakl, chehraga rang, tus, chiziqlar yordamida urg'u berish.

Alla prima (*ital.* – alla prima – bir yo'la, bir ishlashda) – nafis tasviriy san'atda ishlatiladigan usul. Kartina (asar) oldindan qo'shimcha tayyorgarliklar ya'ni bir seansa tugallangan.

Anfas – fas, oldindan ko'rinishi, yuz ko'rinishi.

Abris – chegara chiziq.

Abstraksionizm – mavhum san'at asarlarini o'z ichiga olgan badiiy yo'nalish.

Avtolitografiya – rassomning toshbosma usulida ishlagan o'z asari.

Avangardizm – XX asrda paydo bo'lgan yangi shakl, uslub, usul va boshqa tasviriy vositalar asosida ixtiro qiluvchi, izlanuvchi (ba'zida bu so'z bilan yangi badiiy yo'nalishlarni ham atashadi).

Akademizm – akademik uslubga oid badiiy yo'nalish.

Akvarel (*fransuzcha* – aquarelle, *lotincha* – aqua – suv) – suvda tuz eriydigan va yuviladigan mayin va shaffof bo'yoq. Akvarel tasviri nihoyatda rangli, nafis va nozik. Oq bo'yoq sifatida ko'pincha qog'oz zaminini saqlanadi.

Animal janr – hayvonot dunyosini, jonivorlarni tasvirlovchi tasviriy san'at turi.

Ansambl – binolarning badiiy shakl va uslub jihatidan bir-biriga uyg'un ko'rinishi: bir usulda tikilgan kiyim-kechak, badiiy uslub jihatidan bir-biriga o'xshash mebel va hokazolar.

Antik san'at – qadimgi san'at. Taraqqiy etgan qadimgi Yunon, Rim san'ati nazarda tutilgan.

Blik (*nemischa* – vlik – qarash, boqish) – yorug'-soya elementi. Yoritilgan buyumning eng yaltiroq joyi, ayniqsa, yaltiroq jismda. Yoritilgan qismdagi umumiy tusga nisbatan eng yorug', yaltiroq, yorug'roq qismi.

Badiiy – borliqni, insonni, uning hayotidagi voqealarni, kechinmalarni o'zaro o'xshatish, shakllantirish va rango-rang tasvirlash.

Badiiy uslub – san'atda qo'llaniladigan usul.

Biyanale – ikki yilda bir marta bo'ladigan ko'rgazma.

Byust – odamning ko'krigacha tasvirlangan haykal.

Detallashtirish (детализация) – tasviriy san'atda detal (qism)larni alohida deta ishlash. Detallashtirish rassom usuliga qarab har xil darajada bo'lishi mumkin.

Detal (*fransuzcha* – detail – mufassallik, mukammallik) – 1) element; 2) xarakterli qism mukammalligi; 3) tasvirdagi uncha ahamiyatli bo'lmagan qism; 4) fragment.

Eskiz (*fransuzcha* – esquisse – набросок (qoralama) – ijodiy g'oyaning asar uchun bajarilgan qoralamalari.

Eskiz har xil usul (texnika)da bajarilishi mumkin. Eskiz bir necha variantda bajariladi va eng yaxshi deb topilgani asar uchun asos qilinib olinadi.

Estetika (*grekcha* – aesthetike) – hayotda va tasviriy san'atda go'zallik haqidagi fan. Estetika borliqqa san'atning munosabati, badiiy ijod qonunlari asosini, ijtimoiy hayotda san'atning rolini o'rganadi.

Etud (*fransuzcha* – o'rganish, mashq qilish) – naturada bajarilgan ish (rasm). Bu'zi hollarda eskiz mustaqil ahamiyatga ega. Rassom etud orqali tabiatni, naturani o'rganadi, mashq qiladi. Kelajak asari uchun ma'lumot yig'adi va ranglarini aniqlaydi. Etud san'atning hamma turida mavjud.

Tasviriy san'atda esa, rassom izlanishlari mashqlari, biror narsalarning o'ziga, asliga qarab, odatda biror katta asar yaratish uchun ashyo bo'lib xizmat qiladigan dastlabki rasm.

Eksperssiya – shijoat, shiddat, tezkorlik, ifodalilik, fikr, kayfiyat va hissiyatlarning yorqin namoyon bo'lishi.

Etudnik – rassomlarning o'qish-o'rganish uchun ichiga mo'yalam, bo'yoq, qalam, palitra va qog'ozlarigacha turadigan quti. U dastgoh vazifasini ham o'taydi.

Fazoviy planlar (reja) – 1) naturalarda fazoga joylashgan buyumlar shartli ravishda maydonlarga bo'linadi; 2) kartina bo'shlig'idagi tasvirning har xil darajadagi uzoqlashuvi. Odatda bir necha planlar farqlanadi: birinchi, ikkinchi, uchinchi yoki oldingi, o'rta, uzoq planlari. Ularning soni har xil bo'lishi tasvirlanayotgan obyektga, ijodiy g'oyaga bog'liq; 3) modelirovkada, fazoda har xil joylashgan shakl qismlari shakl planlari deb yuritiladi.

Faktura (*lotincha* – factura – ishlov berish) – 1) ashyo (material)ning xarakter xususiyati, naturada buyumning sirti va uning san'at asaridagi tasviri (masalan, kartinada yoki naturada shisha ko'zaning yaltiroq sirti, yuzasi); 2) materialning ishlov berilganlik xususiyati, materialning xarakterli sifati (masalan, nafis tasviriy asar fakturasi – bu mezon (iz), bo'yoq qatlamining xarakteri. U silliq, g'adir-budir, relyefli va shu kabi ko'rinishda bo'lishi mumkin, haykaltaroshlikda – ishlov berilgan tosh, yog'och va boshqalarning yuzasi).

Faktura rassom o'ziga xos ishlov berish uslubi bo'lishi mumkin. Shuningdek, qanday bo'yoqdan foydalanilganiga bog'liq.

Fas (*fransuzcha* – yuz, bashara, chehra) – olddan ko'rinishi.

Fiksat (*fransuzcha* – fixer – mustahkamlash, qotirish, mahkamlash) – chizmatasvir yaxshi saqlanishi uchun mustahkamllovchi maxsus suyuqlik.

Fon (*fransuzcha* – fond – tag, chuqurlik qismi) – naturada va tasvirda fon tasvirli yoki tasvirsiz bo'lishi mumkin.

Forma (*lotincha* – forma – tashqi ko'rinish) – 1) tashqi ko'rinish qiyofa; 2) tasviriy san'atda forma deb shaklning tashqi xususiyatiga aytiladi. Tasviriy san'atda badiiy forma – bu kompozitsiya tuzilishi, vositalar bilan hamjihatligi, usuli, badiiy ashyoda amalga oshirilganligi va badiiy muassamligidir.

Format (*fransuzcha*) – tasvir bajarilayotgan tekislik shakli (to'rtburchak, oval, doira va boshqalar).

Format balandligining eniga nisbati va umumiy doira chegarasiga bog'liq. Format tanlash san'at asarining mazmuniga va ruhiyatiga bog'liq. Kartina formati tasvir kompozitsiyasiga to'g'ri kelishi lozim.

Fragment (*lotincha* – fragmentum – bo'lakcha) – asarning bir qismi bo'lakchasi.

Freska (*italyancha* – fresco – yangi, kam) – monumental san'atning asosiy turidan biri. Bo'yoqda bog'lovchi suyuqlik o'rinda suv yoki suvli ohang suyuqligi ishlatiladi.

1) Freska nam suvoq yuziga bajariladi va suvoq quriguncha davom ettiriladi tugatiladi.

2) Freska qurigan suvoqqa ham bajariladi.

3) Yelimli bo'yoqda ham bajarish mumkin.

Fleys – katta mo'yqalam, cho'tka.

Galereya – tasviriy va amaliy san'at asarlari saqlanadigan va ko'rgazmalar o'tkaziladigan maxsus bino. Ma'lum asarlar turkumi ham tushuniladi. Masalan, portret galereyasi.

Gobelen – suratli gilam.

Grun – zamin, tasvir zaminini (xolst) tayyorlash.

Garmoniya (*grekcha* – harmonia – xushbichim, umumiylik, qismlari (bo'laklari) kelishgan) – tasviriy san'atda tasvirlanayotgan buyum shakli yoki rangning o'zaro umumiyliqi, xushbichimligi.

Grafika (*grekcha* – graphikos – chiziqli, chizilgan) – tasviriy san'atning bir turi. Rangtasvirga nisbatan kam rang ishlatilib, asosan oq va qora kontrast ranglar, chiziqli va shtrixlar xarakterlidir. Grafikaga chizmatasvir, graviyura, litografiya kabi bosma tasvir turlari kiradi.

Grizayl (*fransuzcha* – gris – kulrang) – bir xil rangda mo'yqalam yordamida bajarilgan tasviriy asar. Oq va qora rangda tusi bilan farq qiladigan usulda ishlangan turi.

Inter'yer (*fransuzcha* – genze – tur) – tasviriy san'atda mavzu o'xshashligini bildiruvchi tushuncha. Rangtasvirda: naturmort, inter'yer, peyzaj, portret, kartina (maishiy, tarixiy) turlari.

Ivopis (rangtasvir) – tasviriy san'atning yetakchi turidan biri. Nafis tasviriy san'at xolst, karton, qog'oz va boshqalar sifatida ishlatiladi. Rangtasvirda: suvli bo'yoq – akvarel, (bo'yoqlar) ishlatiladi. Pastel – quruq bo'yoq, guash kabi ashyolarda ishlatiladi.

Inter'yer (*fransuzcha* – interieur – ichki, ichkaridagi) – ichki ko'rinish, uning ichki xonalari ko'rinishi va uning tasviriy san'atda tasvirlanishi. Buningdek, xona, bino ichidagi narsalar, buyumlar, devorlarning (mo'yqa, freska, naqsh, matolar bilan) ko'rinishi.

Kartina (rasm, surat) – alohida belgilangan nafis tasviriy san'at asari. Kartina (kartina) har xil janrda bo'lishi mumkin. Ertug'ga nisbatan borliqni ta'kidlash uchun puxta o'ylangan va puxta ishlangan, tugatilgan, shakllari muvofiq aks ettirilgan ko'rinishidir.

Keramika (*grekcha* – keramikos – loyda ishlangan) – kulchilik asari – amaliy bezak san'at asari. Haykaltaroshlik va uy-ro'zg'or xumbuzda pishiriladi. Keramika (grekcha) – kulchilik asari – amaliy bezak san'at asari. Haykaltaroshlik va uy-ro'zg'or xumbuzda pishiriladi.

Kolorit (*lotincha* – color – rang, bo'yoq) – san'at asarining alohida rang va tus tuzilishi. Koloritda real borliq (natura)ning tabiiy ranglarini alohida ajratib badiiy obrazli bo'yoqlarda aks ettirish. Ranglar majmuasi va rang go'zalligi nisbatlari. Issiq va sovuq, yorqin, qizg'ish, moviy kabi xarakterli bo'lishi mumkin. Asar insonda ruhiy va badiiy obraz hissiyatini uyg'otishi mumkin.

Kompozitsiya (*lotincha* – compositio – tuzish, bog'lash, bayon qilish) – 1) asar qurilmasida qismlarni ma'no-mazmunga bog'lash, bo'yash, shakllantirish; 2) Kompozitsiya – badiiy obraz yaratish vositasi va izlanish olib boriladi. Kompozitsiya (sujetni) ochib berishda rassom tomonidan ishlatiladigan vositalar ustida ishlangan mavzusi asosida sujet ustida ish olib boradi. Bunda rassom tanlagan mavzusi asosida sujet ustida ish olib boradi.

Kompozitsiya tuzish jarayonida tasvirdagi narsalarni, odam buyumlarni, odam buyumlarni kartina tekisligi (rangtasvirda xolst, grafikada qog'oz)da maqsadga muvofiq badiiy joylashtiradi, tasvirlaydi. Bunga, shuningdek, asar markazi, yechimi, ikkinchi darajali narsalarni joylash nazarda tutiladi. Rang va rang kontrastlari, siluet, yorug' va soyalar ham aniqlanadi.

Kompozitsiya ishlashda naturaning perspektiva qurilishi, masshtab va nisbatlari (пропорция), tus va rang yechimi ham muhim.

Kontrast (*fransuzcha* – contraste – keskin farq, qarama-qarshilik) – tasviriy san'atda qarama-qarshi qo'yilgan tus, rang, shakl, qiyofa nazarda tutiladi.

Masalan: oq-qora, yorug'-soya, qizil-ko'k, to'g'ri-egri, issiq-sovuq va boshqalar. Kontrast tus yoki rang kompozitsiyada badiiylik obrazini kuchaytiradi, asosiy qismining ta'sirchanligini yanada oshiradi.

Korpusli rangtasvir — rang (bo'y) qalin, quyuq. Deyarli relyefli usulda bajarilgan nafis tasviriy san'at asari.

Karton — qog'oz turi, rangtasvir asarning qoralamasi, qalam yoki ko'mir qalamda ishlangan nusxasi.

Kontur — chegara, chiziqli.

Kopiya — nusxa, ko'chirma.

Kraplak — bo'y qog'oz turi, qizil lavlagi rangiga yaqin rang.

Kulrang — oq va qora rangdan hosil bo'lgan rang turi.

Lessirovka (*nemisha* — laisiren — suyuq bo'y) qog'ozda xolst tekisligi yuzini yengil bo'yash) — tiniq, o'ta ko'rinadigan bo'y qog'oz foydalanilgan rangtasvir badiiy usul. Bunda rangtasvir ishlatilgan bo'y qog'oz birinchi ustiga qo'yilganda tagidagi rang qatlami ko'rinib turadi va rangni yanada boyitadi. Yoki rang kuchini susaytiradi. Lessirovka suv bo'y (akvarel)da ishlatishda ko'p tarqalgan, moy bo'y qog'ozdan esa ilgari keksa rassomlar keng foydalangan.

Lokal rang (*fransuzcha* — local — mahalliy) — 1) bir buyumga xos bo'lgan rang; 2) rangtasvir qog'oz shirni rangga nisbatan katta qismni tashkil qilib, rang tusi maydalab ishlanmaganligi.

Mazok — rang bo'y qog'ozli moy bo'y (kist)ning xolstda, kartonda va boshqalarda qoldirgan izi. Rangtasvir ishlatiladigan bu usul (texnika) har bir rassomning o'ziga xos ehtirosiga bog'liq bo'ladi.

Mazmun va shakl — san'atda o'zaro shartli kategoriya. Mazmun san'at asarida nima tasvirlanganini ko'rsatadi. Shakl esa qanday vositalar bilan amalga oshirilganini ko'rsatadi. Tasviriy san'atda mazmun shaklsiz amalga oshirilishi mumkin emas.

Modelirovka (*italyancha* — modeliate — yasamoq) — rassomchilik amaliyoti: bu relyefni tasvirlash, buyum shaklini tasvirlash va shaklining qomatning u yoki bu yorug'likda tasvirini ko'rsatish. Chizmatasvir modelirovka tus (yorug'-soya) berish orqali perspektivada shaklning o'zgarishini e'tiborga olib bajariladi. Rangtasvir esa modelirovka rangda bajariladi. Bunda tus va rang bir-biri bilan uzviy bog'liq. Haykaltaroshlikda shaklning uch o'lchamli ishlov berish orqali modelirovka amalga oshiriladi. Modelirovka darajasi rassomning fikriga va asar mazmuniga qo'ygan talabiga, maqsadiga bog'liq.

Model (*fransuzcha* — modele — obyekt, tasvirlanayotgan shakl, naturachi odam) — ko'p holda tirik natura, umuman, odam.

Mozaika (*fransuzcha* — mosaïque — rang-barang ish (asar), aralash) — mahobatli rangtasvirning bir turi. Tasvirlashda har xil rangdagi tabiiy, sun'iy tosh (матра), rangli oyna, kulol parchalaridan devorga yoki qattiq material jismlarga yelim, sement kabi narsalar yordamida yopishtirilgan san'at asari.

Odatda mozaika rang va tusni nazarda tutib amalga oshiriladi.

Mozaikaning Vizantiya va Florensiya turlari mavjud.

Mozaikaning muhim sifatlaridan biri kuchli bezak bo'lishidan tashqari u ko'p asrlar davomida o'z rangini o'zgartirmaydi.

Monoxrom (*grekcha* — monos — bir, chronos — rang) — bir rangli.

Monumental — san'at (mahobatli rangtasvir san'ati, *lotincha* — monumentum — yodgorlik) — monumental san'at asari dastgohli rangtasvirdan farqli o'laroq arxitektura bilan bog'liq bo'lib, u devorga, shiftga ishlanishi va keng ommaga mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Asar kompozitsiyasi tili sodda, aniq, rangi chiroyli — bezakli bo'lishini talab qiladi.

Motiv (*fransuzcha* — motif — sabab, sujet) — 1) natura obyekti, rassom tomonidan tasvirlash uchun mo'ljallangan obyekt yoki ba'zi hollarda manzara bo'lishi mumkin.

2) Amaliy bezak san'atida asosiy element — ornament kompozitsiyasi ko'p takrorli bo'lishi mumkin.

Munosabat, nisbat (отношения) — asar yaratishda foydalanilgan natura elementlarining o'zaro bog'liqligi. Masalan, rangtasvir tus va rang munosabati, har xil yorqinlik nisbati. Chizmatasvir o'lcham va shakl nisbatlari. San'atda taqqoslash usuli bilan aniqlanadi.

Tus va rang munosabatlari kontrast, o'tkir va yengil nuansli bo'lishi mumkin.

Manera — uslub.

Mastixin — rassom quroli, belcha.

Mato — rangtasvir asarini ishlatishda foydalaniladigan material.

Molbert — rassom dastgohi, anjomi.

Muallif — asar yaratgan shaxs.

Mo'yqalam — qilqalam, rassomlar ishlatadigan yozuv va tasvir quroli.

Nabroska — tez ishlangan xomaki chizmatasvir. Nabroskada shakl tasviri umumlashtirilgan bo'lib, umumiy tasavvur beradi. Nabroska alohida ahamiyatga ega bo'lib, kartina uchun bajarilishi mumkin.

Naturalizm — tasviriy san'at yo'nalishlaridan biri bo'lib, tasvirlavchi, tasvirlanayotgan narsalarning birinchi galda tashqi ko'rinishi, sirtqi suratini tasvirlash lozimligini maqsad qilib qo'yadi.

Naturshik — o'quv ishlarida tasviri ishlanadigan odam.

Naturmort — jonsiz tabiat. Naturmort rangtasvir turlaridan biri bo'lib, buyumlar, meva-cheva, gul va hokazolarni ifodalovchi tasvir.

Obraz (badiiy) — san'atda hodisalarning aks ettirilish shakli (formasi).

Original (*lotincha* — originalis — birinchi bor, asli, asl nusxasi) — 1) tasviriy san'atda rassom tomonidan ijodiy yaratilgan san'at asari; 2) nusxasi olingan har qanday tasviriy san'at asari.

Puans (*fransuzcha* — nuance — tus, xil) — juda nozik tus yoki yorug'likdan soya qismiga yengil tusning o'tishi.

Palitra (*fransuzcha* — palette— belcha) — 1) rassom rang-bo'yoq aralashtirish va bo'yoqlarini joylash uchun ishlatadigan yog'och taxtachu; 2) biror kartinaning rang xarakteri majmuasi, jilosi.

Panno (*fransuzcha* — panneau — ramkaga solingan taxta, doska) — 1) bezakli haykaltaroshlik yoki rangtasvir asari — binoga yoki biron joyga mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Panno odatda devorni bezash uchun xizmat qiladi. Panno xolista ishlanishi mumkin; 2) panno bayram kunlari shahar ko'chalarini bezash uchun vaqtinchalik joylashtiriladi.

Pastoznost (*italyancha* — pastoso — xamirsimon) — bo'yoq quyuq holda relyefli iz bilan surtilgan rangtasvir ishlash usuli.

Perspektiva (*lotincha* — perspecto — oxirigacha qarash, ko'rish) — 1) masofadan turib qaralgandagi buyum, shaklning o'lchami va shakli, shuningdek, rang ko'rinishi o'zgarishi. 2) Odam ko'ziga shaklning bo'shliqda o'zgarishini tekislikda tasvirlash qonunini o'rganadigan fan. Perspektiva qonunlaridan foydalanib, buyum qanday ko'rinsa shunday tasvirlash. Chiziqli perspektiva buyum shaklning, o'lchamining va proporsiyasining (nisbatini) o'zgarishini, qisqarishini aniqlaydi. Rassomchilik amaliyotida keng qo'llaniladigan kuzatish perspektivali buyum shaklning o'zgarishini tasvirlashga yordam beradi.

Perspektivada ishlatiladigan asosiy terminlar: *gorizont chizig'i* — havoda shartli joylash, kuzatuvchi ko'z balandligidan o'tgan to'g'ri chiziq; *kuzatish nuqtasi* — rasm chizayotgan kishining o'rni, *markaziy uchrashuv nuqtasi* — kuzatuvchining ko'zi ro'parasida gorizont chizig'ida joylashgan nuqta; *ko'rish burchagi* — shaklni to'la idrok qilish, ko'rish uchun zarur bo'lgan masofa burchagi. *Havoyi perspektiva* — buyumning yorug'lik darajasini, chegaralari chizig'ini va rang o'zgarishini aniqlaydi. Buyum kuzatuvchidan uzoqlashgan sari havo qatlamining ta'sirida o'zgarishi.

Plastika (*grekcha* — plastika — vayaniye) — 1) rang-tasvirda, chizmatasvirda va haykaltaroshlikda buyumni shakllantirish, tasvir hosil qilish; 2) ifodali rangtasvir ishlash yo'li, mo'yqalam bilan ishlashdagi yengillik, mohirlik; 3) haykaltaroshlikda, grafikada va tasviriy san'atda aniqlikka, ifodalilikka erishish.

Plastichnost — har xil san'at asarida alohida go'zallik, yaxlitlik, noziklik va modelirovka ravshanligi, buyumning rang yechimi, rang boyligi va tusdan tusga o'tish, kompozitsiyada chiziqlar, shakl ifodaliligi va xushbichimligining o'zaro aloqalari.

Plener (*fransuzcha* — en plein air — toza havoda) — tabiiy sharoitda, ochiq havoda rasm ishlash. Plener termini, odatda, peyzajda ishlatiladi.

Murakkab rang majmuasi va tus munosabatlarini, shuningdek, yorug' havo sharoitini aks ettiruvchi har qanday tasviriy san'at asariga aytish mumkin.

Podmalevka — ko'p qatlamli moybo'yoqda ishlangan kartinaning eng avvalgi boshlang'ich bosqichi. Boshqa rangtasvir texnikasida ham podmalevka ishlatilishi mumkin.

Podmalevka rangli yoki monoxramli(rangsiz, kulrang), bir tusli, yuqqa rangli qatlamda yoki nisbatan quyuq bo'yoqda bajarilishi mumkin.

Poluten (yarim-soya) — yorug'-soya elementlaridan biri. Poluten naturada, shuningdek, san'at asarida — buyum yuzasidagi to'q soya bilan yorug' qismi oralig'i.

Poluton (yarim-tus) — yoritilgan buyum qismining ikki qo'shni kam kontrast tusi oralig'idagi o'tish tusi. Shaklda tusdan tusga katta yumshoqlik bilan o'tish modelirovkaning nozik bo'lishiga yordam beradi.

Portret (*fransuzcha* — portrait — tasvir) — tasviriy san'at janri, ma'lum bir shaxs (odam) ning yoki bir necha kishi (ikki, guruh va boshqalar)ga bag'ishlangan asar.

Proporsiya (mutanosiblik — *lotincha* — proportio — sorazmernost') — qism o'lchovi, o'lchamlarning bir-biriga va butun shaklga bo'lgan nisbati. Rassom proporsiya yordamida buyum va qomat shaklini qurishda, asarning kompozitsiyasini tuzishda katta aniqlik kiritadi.

Bunga tekislik shakli nisbati, fonga tasvir o'lchami nisbati, guruhlar nisbati kabilar kiradi.

Profil (*fransuzcha* — profil — yon tomondan ko'rinishi) — har qanday jonivorning yoki buyumning yon tomonidan ko'rinishi.

Plastik anatomiya — anatomiya fanining bir qismi, bo'limi. Odamning proporsiyasini, ichki tuzilishi va o'zgarishi tananing shakl o'zgarishiga ta'sirini o'rganadi. Plastik anatomiya qomat muskullari va sklet tuzilishi, suyaklar va muskullar bog'lanishiga e'tibor beradi, o'rganadi.

Pastel — rangli qalamcha, bo'r. Shu qalamda ishlangan asarlar ham pastel deyiladi.

Pigment — turli bo'yoqlar kukuni.

Podramnik — chorcho'p, rasm ishlanadigan matoni tortib turadigan qurilma.

Polotno — bo'z matoga ishlangan rangtasvir asari.

Qomat — kishilarning umumiy ko'rinishi.

Rang — badiiy obraz yaratishda asosiy vosita. Rang kuchining odamga ta'siri nihoyatda kuchli bo'lib, kompozitsiyaning muhim elementi hisoblanadi.

Rakurs (*fransuzcha* — raccourcir — qisqartirish) — buyum shaklning va tirik jonivorning perspektivali qisqarishi. Yaqin masofadan, yuqoridan, pastdan qaraganda fazodagi natura joylashuvining nuqtayi nazar.

Relyef (*fransuzcha* — relief — bo'rtiq, hajmli) — haykaltaroshlikdagi turi. Dumaloq haykaldan relyef hajmi qisman tekislik ustidan bo'rtib turishi bilan farqlanadi. Relyef har xil ko'rinishda bo'ladi: Barelyef ("ba" — *fransuzcha* — past) — tekislik sathidan o'z hajmining yarmiga yaqini turadi. Gorelyef

(*fransuzcha* — go — baland) — shakl tekislik sathidan to'la chiqib turishi mumkin; chuqurlashtirilgan, ya'ni tekislik sathidan chuqur kesilgan bo'lishi mumkin.

Refleks (*lotincha* — refleks — qaytish) — 1) rangtasvirda — kuchli yorug'lik bilan yoritilgan buyum sirtidagi soya qismida qo'shni turgan rang tusi, turi.

Rangli refleks buyumning tevarak-atrofidagi narsalar ta'sirida hosil bo'ladigan. Masalan, qizil mato qizg'ish refleks hosil qilishi mumkin.

Ritm (*vazn*) (*grekcha* — *rhithmicos* — bir me'yordagi, tekis) — asar kompozitsiya qurilmasining muhim tomonlaridan biri. Buyum, shakl, rang yoki naqsh elementlarining bir me'yorda takrorlanishi, ayniqsa, monumental san'atda. Amaliy bezak san'atida va arxitektura ko'p uchraydi.

Tasviriy san'atda ritm murakkabroq bo'lib, kartinaga alohida ruh beradi. Ritm kompozitsiyada qomatlar guruhi harakatlarida, qo'l joylashuvi variantlarida, tus va rang takrorlanishida, shakllar joylashuvida bo'lishi mumkin.

Ranglar gammasi — rang tuslarining asosiy munosabatlari. Kartinada rang yechimi. Masalan, issiq yoki sovuq rang gammasi.

Realizm — tasviriy san'atda narsalar hayotda qanday ko'rinsa, shundayligicha tasvirlanishiga asoslangan oqim.

Renessans — uyg'onish.

Reproduksiya — tasviriy san'at asaridan olingan nusxa.

Restavratsiya — ta'mirlash.

Retush — maxsus qalam.

Sangina — qon so'zidan tashkil topgan atama. Jigarrang yoki qizg'ish bo'rsimon qalam.

Simvol — ramziy belgi, timsol.

Sous — yumshoq qalam, shu qalam yordamida ishlangan asar ham "sous" deyiladi.

Sfumato — g'ira-shira ko'rinish, g'ira-shira tasvir. Havoning g'ira-shira holati va shu holatni tasvirlash.

Syurrealizm — o'ta realizm. Bu atama XX asr adabiyoti va san'atida paydo bo'lgan. U Fransiya vujudga kelgan bo'lib, olim Freyd g'oyasi va nazariyasiga asoslangan. Ya'ni, san'atkorlar o'z asarlarida tabiiy tuyg'u, xayol va tushlarni aks ettirib, narsalar, hodisalarning shakl holatlarini mavhum tarzda ko'rsatishga alohida ahamiyat beradilar.

Svet.

1. Svet (yorug'lik, nur) — tasviriy san'atda yorug'-soya elementi. Naturada ham, san'at asarida ham yuza(sirt)ning yoritilgan qismi uchun ishlatiladigan termin.

2. Svet (rang) — nafis tasviriy san'atda asosiy badiiy vosita. Tasvirda shakllar olamini, har xil xususiyatini tasvirlashda rang turlari muhim rol o'ynaydi.

Svetlota (yorqinlik, ravshanlik) — yorug'-soyaga xos termin. Nafis tasviriy san'atda rangning ravshanlik darajasi. Yonma-yon turgan rangning tusiga nisbatan nisbatan yorqinlik darajasi. Grafikada — bir rang tusining ikkinchisiga qirralar nisbati bo'lib, kompozitsiyaning muhim vositasi hisoblanadi.

Svetoten (yorug'-soya) — shaklda soya va yorug'lik, yorqin va qorong'i qirralar nisbati bo'lib, kompozitsiyaning muhim vositasi hisoblanadi.

Tasviriy san'atda umumiy tus yechimida yorug'-soya buyum shaklini va materialligini ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega. Yorug'-soya qirralari: nur, soya, yarimsoya, refleks, blik.

Seans (*fransuzcha* — seance — bir zumda, tezkor) — bir asar ustida ishlayotgan rassomning to'xtovsiz ish davri, vaqti. Rassom asar ustida ishlayotib bir, ikki yoki undan ortiq seans vaqt sarflashi mumkin. Har seans har xil vaqt davom etishi ham mumkin.

Siluet (*fransuzcha* — silhouette — shakl ko'rinishi) — naturada buyum yoki qomatning umumiy shakl ko'rinishi. Tasviriy san'atda shakl va buyumni detallarsiz yassi holda (to'q yoki och rang fonida dog'sifat) ko'rinishi nazarda tutiladi. Yorug'lik qarshisiga qo'yilgan buyum siluet bo'lib ko'rinishi nazarda qora tasvirlangan shakl profili siluet deb ataladi.

Simmetriya (*grekcha* — *summetria* — tekis, bab-barobar, teng o'lchamli) — kompozitsiyada yoki shakl tuzilishida markaziy o'q chizig'idan parallel, markazdan teng uzoqlikda qismlari joylashgan ko'rinishi. Masalan, silindr, ko'za, tuxum kabilar.

Simmetriya kompozitsiyasi amaliy bezak san'atida ko'p uchraydi. Nafis tasviriy san'atda va haykaltaroshlikda simmetriya asarni quruq va zerikarli qiladi. Chunki tasvirning jonli, hayotiylikka mos tushmaydi. Shakl tuzilishida simmetriya buzilsa, u holda asimmetriya deyiladi.

Stankoviy — dastgohli rangtasvir san'ati. Dastgoh (*eraхок*) nomidan olingan, asar nimada yaratilganligi (haykaltaroshlikda) dastgohga, nafis tasviriy san'atda molbertga bog'liq. Dastgohli san'at asari mustaqil ahamiyatga ega. Uning g'oyaviy-badiiy tomonlari u turgan tevarak-atrof muhitga bog'liq emas. Monumental san'at asarida va amaliy bezak san'atida esa aksincha.

Statchnost (*grekcha* — *statos* — harakatsiz turgan) — dinamikaga qarama-qarshi, aksincha, hasrakatlanmaydigan, tinch holat.

Stil (*fransuzcha* — style — manera dastxat) — stil (dastxat) bir guruh rassomlarga yoki bitta rassomga xos bo'lishi mumkin. Agar uning ijodi keskin farq qilsa, faqat unga xos tomonlari mavjud bo'lsa, bunday rassomlar ham alohida dastxat (stil)ga ega bo'ladilar.

Sujet (*fransuzcha* — sujet — tema, predmet) — 1) sujetli kartinada: tasviriy san'at asarida aniq voqeani ochib beradi. Bitta tema bir nechta sujetda olib borilishi mumkin. Tasviriy san'atda sujet maishiy, tarixiy va boshqa janrlarda bo'lishi mumkin; 2) sujet keng ma'nodagi har qanday tirik natura yoki

buyumlar olami, tasvirlash uchun shakl tushuniladi. Ba'zi holda sujet asariga asos bo'lgan motiv, manzara tushunchasi o'rin oladi.

Tema (*grekcha* — *tema* — asosiy fikr) — rassomning asarda tasvirlashni g'oyani ochib berish uchun tanlangan hodisa, voqea doirasi.

Ton (soya) — tasvirda va naturada kam yoritilgan qismining yorug' soya elementini. Shaxsiy soya va tushgan soya turlari mavjud. Shaxsiy soya buyumning o'zida joylashgan.

Buyumning tevarak-atrofga, yerga tushgan soyasi tushgan soya deyiladi.

Ton (tus, rang — *fransuzcha* — *ton* — bo'yoq berish) — naturadagi buyum (predmet) va san'at asaridagi rangga xos yorqinlik, ravshanlik darajasi.

1) Chizmatasvirda bir rang (монохром) tusi;

2) rangtasvirda rang kuchi, rang quyugligi tushuniladi. Rangtasvirda rang va yorug'-soya munosabatlari uzviy bog'liq;

3) rang tusi — rangning muhim sifati;

4) umumiy rang tusi tushunchasi rang chashmasi terminiga mos.

Torso (*italyancha* — *torso* — gavda) — odam gavdasi.

Tus (*ottenok*) — 1) natura (shakl) ning tevarak-atrof ta'sirida rang o'zgarishi; 2) rangning, rang quyugligining, rang yorqinligining, tushining kichik farqlari. Masalan, qizil rangning qizg'ish rangdan farqi, sariq rangning limon rangidan farqi; 3) sovuq rangning issiq rangga o'tish jarayoni.

Vatman — rassomchilik va chizmachilikda ishlatiladigan qalin, oliy nav qog'oz.

Variant (*lotincha* — o'zgaruvchan) — san'at asarining muallif tomonidan takrorlanishi. Shuningdek, kompozitsiya, kartina rang yechimiga, qomat ma'no (tema) saqlangan holda tasvirning o'zgargan holati.

Xromatik rang (*grekcha* — *chromos* — rang) — har xil tushdagi ranglar, quyosh spektri ranglari (qizil, sariq va boshqalar). Rang doirasidagi issiq va sovuq ranglar guruhi. Axromatik rangga oq, qora, kulrang turlar kiradi. Ular rangsiz bo'lib, faqat tusi bilan farq qiladi.

Shtrix (*nemischa* — *streich* — chiziq) — chizmatasvirda tasvirlash vositalaridan biri.

ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov. "Ma'naviy yuksalish yo'lida". IT.Uz.nashr. 1998.
2. Л. Ф. Арюшин. "Цветоведение". Москва. Книга. 1982.
3. С. Алексеев. "О колорите". Москва. Издательство "Изобразительное искусство". 1974.
4. Ю. Аксенов, М. Левидова. "Цвет и линия". Москва. "Художник". 1986.
5. Barkamol avlod o'tzusi (Nashr uchun mas'ul T. Rixsiyev). Toshkent. "Sharq". 1999.
6. Г. В. Бела. "Живопись". Москва. "Просвещение". 1986.
7. А. В. Ваннер. "Материалы живописи". Искусство. Москва. 1954. Высшая школа.
8. А. Зайцев. "Наука о цвете и живописи". Москва. "Искусство". 1986.
9. А. Т. Икромjonov. "Rangtasvirda etud". Toshkent. 2003.
10. В. С. Кузин. "Высшая школа". Москва. 1982.
11. П. С. Моргун. "Б. Н. Иогансон". Москва. Государственное издательство. "Искусство". 1939.
12. М. Nabiye. "Rangshunoslik". Toshkent. O'qituvchi. 1995.
13. "Рисунок и живопись". Москва. Издательство "Искусство". 1963.
14. В. В. Тютюнник. "Материалы и техника живописи". Издательство Академии художеств. Москва. 1992.
15. Г. Фрилит, К. Ауер. "Человек — цвет-пространство". Москва. Стройиздат. 1973.
16. R. Xudayberganov. "Rangshunoslik".
17. Г. Шегаль. "Колорит в живописи", "Искусство". Москва. 1957.
18. R. Xudayberganov. "Tasviriy san'atda rang". T. 2005.

MUNDARIJA

I bob

1. Kirish.....	1
Rangshunoslik fani haqida.....	4
Umumiy ma'lumotlar.....	9
2. Axromatik va xromatik ranglar.....	11
Issiq va sovuq ranglar.....	12
Ranglarning ajratilishi. Rangning asosiy xususiyati.....	13
3. Umumiy rang va tus(ton)lar holati.....	18
Ranglar tonini to'liq talqin qilish.....	21
Rang to'yinganligi haqida.....	27
4. Yorug'lik yutilishi. Ranglarni aralashtirish.....	30
Uch asosiy rang hamda ranglarni aralashtirishning ikkita asosiy uslub haqida.....	33
Aylantirgich yordamida ranglarni aralashtirish.....	35
Ranglarni ko'rib aralashtirish.....	36
5. Bo'yoqlarni aralashtirish uchun uch rang aylanasi.....	36
Ranglar aylanasi.....	39
Uch asosiy rang.....	40
Asosiy ranglar yordamida boshqa ranglarni yaratish.....	41

II bob

1. Ranglar aylanasi (davomi).....	42
Oqartirib yoki qoraytirib yuborish.....	43
Kulrang, qora va umbra naturalniy (умбра натуральная) bilan qoraytirish.....	43
2. Rangni his qilish.....	43
Ranglarni his qilishda ko'zlarning xususiyati.....	43
Adaptatsiya (ko'nikma, ko'nikish).....	45
Ranglarda kontrast ko'rinishlar.....	48
Tonlarning qalin va og'irligi.....	50
3. Rangning o'ziga xos xususiyatlari.....	50
Bo'yoq rangining kuchi.....	54
Rang xususiyatlari.....	57
Rang qalinligi va yengilligi.....	57
Ranglarni yaqinlashtirish yoki uzoqlashtirish.....	57

35700

O'quv qo'llanma

Rustam Xudayberganov

TASVIRIY SAN'AT GRAFIKASI

Muharrir P.Fozilov
Badiiy muharrir A.Bobrov
Texnik muharrir T.Smirnova
Kompyuterda sahifalovchi A.Kamoliddinov

IIB № 4756

Bosishga 05.11.2008-yilda ruxsat etildi. Bichimi 60x90 1/16
Times New Roman garnituras. Offset bosma. 5,75 shartli b.t. 7,5 t.
91-2008 raqamli shartnoma. 447 raqamli buyurtma.
Jami 1392 nusxa. Bahosi shartnoma asosida.

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining G'ofur G'ulom nomidagi
nashriyoti – matbaa ijodiy uyi. 100129, Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30-uy.
100128. Toshkent, shayxontohur ko'chasi, 86-uy.

Internet manzil: www.iptdgulom.uz

